

Сергій Янішевський

З історії села Копачівка

Луцьк
Вежа-Друк
2015

УДК 194.18:55.11
ББК 45.66.291я79УКР
Я 74

Рецензент: *Кандидат історичних наук, доцент кафедри археології, давньої та середньовічної історії України Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки Охріменко Григорій Васильович.*

Янішевський Сергій

Я 74 З історії села Копачівка / Сергій Янішевський. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – 116 с.

Книга присвячена висвітленню історії села Копачівка, що знаходиться у Рожищенському районі, на Волині. Робота складена на основі вже наявних даних, а також шляхом залучення нових матеріалів. В праці подано історію краю з найдавніших часів до сьогодення.

Це перше широке дослідження з історії Копачівки й околиць села, а також комплексна праця для вивчення історії рідного краю для всіх, хто цікавиться, і для вивчення в школі.

УДК 194.18:55.11
ББК 45.66.291я79УКР

© Янішевський Сергій, 2015

Зміст

Вступ	6
Історія як вона є	8
- Як усе починалося.....	8
- Наполеонівські бої.....	10
- Перша світова війна.....	13
- 1939.....	18
- Друга світова війна.....	20
- Роль Копачівки у Волинській трагедії.....	23
- Діяльність УПА.....	25
- Післявоєнне життя і сьогодення.....	26
Дорога	29
Поштова станція	32
Населення Копачівки	34
- Німецькі колонізатори.....	34
- Єврейське населення.....	44
- Поляки.....	53
Школа	55
Zielonka Pasliecka	59
Сусідні населені пункти	60
Археологія	64
Додатки	67
- Дані про деяких мешканців Копачівки та навколишніх сіл станом на 1939 рік.	
- Дані про деяких євреїв, що народилися, проживали або загинули у Копачівці.	
Карти	90
Фото	101

Рецензія на книгу «З історії села Копачівка»

Ця робота присвячена історії села Копачівка Рожищенського району Волинської області. До сьогодні якихось вагомих досліджень і пошуків на цю тему не було. Першу спробу систематизації знань про рідне село здійснив учитель-історик місцевої школи Кирильчук Микола Федорович, який склав докупи матеріали, що були зібрані учнями та педагогами. На жаль, розвитком цієї роботи ніхто не займався. Історія Копачівки, втім, як і в цілому Рожищенського району, є вивченою досить мало. Хоча, наприклад, у селі розміщена архітектурна пам'ятка — поштова станція 1846 року, а на території району чимало інших пам'яток різного часу. Можливо, річ у тому, що в селі не залишилося корінних жителів, які виїхали під часу обміну населенням у 1944 році. Маловивченості історії краю сприяло й політичне становище, адже радянський соціалізм будував нові широти і не надто цікавився минулим, а деякі історичні аспекти були відверто суперечливі радянській ідеології та вийшли назовні лише тепер. Автор спробував у цій роботі зв'язати воєдино всі відомі ниточки з історії села, а також відшукати раніше недоступні широкому загалу факти.

Працюючи над цією книгою, автор використав велику кількість джерел. Завдяки технічному розвитку, з'явилася можливість доступу до практично будь-яких архівних даних. Це, зокрема, оцифровані матеріали: метричні книги, фото, спогади корінних мешканців, старі видання, що подають різного роду статистичну й архівну інформацію — переписи населення й окремих груп, дані церковних парафій, землеволодіння тощо. Величезну цінність для цієї роботи становили карти різних періодів. Саме з них можна дізнатися місце розташування тих чи інших об'єктів у селі й околиці, а також, завдяки датуванню мап, і загалом час існування села. Широко використовувалися й онлайн-ресурси, зокрема генеалогічні сайти і форуми, соціальні мережі, завдяки яким вдалося поспілкуватись із нащадками тих, хто якось причетний до Копачівки чи округи. Щоб усе мало логічний взаємозв'язок, автор вдався до вивчення історії загального стану подій на Волині та сусідніх міст (зокрема Рожища) в різний час, а також конкретних об'єктів і явищ, як-от дорога, поштова станція, німецька колонізація тощо. Для дослідження історії шкільних справ у селі

довелося долучити до роботи і звичайні архівні матеріали, що зберігаються у Волинському обласному державному архіві. Такими матеріалами стали шкільні журнали 1928/1929, 1940/1941, 1943/1944 навчальних років. Окрім того, важливо було знати й історію суміжних сіл для ширшого розуміння того, що відбувалося. В книзі подані часткові історичні дані про сусідні села Башову, Тростянку, Олександрівку й ін.

Попри все, робота не є повною. На жаль, неможливо поспілкуватися зі всіма свідками подій різного часу, опрацювати недоступні матеріали, деякі дані, мабуть, втрачені назавжди. Та все ж, незважаючи на велику кількість білих плям, хотілося би, щоб це стало фундаментом для майбутніх напрацювань.

*Кандидат історичних наук, доцент кафедри археології,
давньої та середньовічної історії України
Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки
Охріменко Григорій Васильович*

Застрягло сонце між два клени,
димить обвіяна рілля,
і піль коловорот зелений
довкола сонця закружляв.

Ріка мов пояс, лісу смуга,
мов повінь трави піднялись.
І знову йде молебень плуга,
де війни віяли колись.

Б. І. Антонич

Вступ

Беручись до цієї роботи, я розумів, що всю історію, об'єктивну для всіх, знати просто неможливо. Все є суб'єктивним і сприймається кожним по-різному. А тим більше історія якоїсь місцевості, де вже за короткий проміжок часу, скажімо за рік, може все кардинально змінитися. Будь-які дані, спогади та навіть архівні факти є тільки уривком, миттєвістю з життя людей, громади, села. Кожен сприймає події по-своєму, в міру своєї інформованості, соціального стану та й навіть рис характеру. На жаль, ще не винайшли машину часу, щоб побачити все на власні очі та переконатись у правдивості чи неправдивості сказаного й написаного. А навіть якби винайшли, чи могли б ми сприйняти побачене правильно, з висоти століть, не знаючи всіх нюансів цієї маленької історії з життя рідного краю? Це тільки здається, що історики все давно описали і знають, а насправді... Й людина, будучи безпосереднім творцем подій, змінюється щодня та щогодини. І життя однієї людини довге, мінливе та дуже складне для всеохопного розгляду. А що вже казати про село... Бо ж історія села — це і є по суті історія життя та долі людей, які його населяють. Одначе заглибитись у долю кожного зі сільчан неможливо, а вибрати окремих було би помилково, суб'єктивно й однобоко. Тож маємо, що маємо: сухі книжкові цифри, імена та події, а ще — спогади людей, які пам'ятають... Так, це не повно, не всебічно, не об'єктивно. Проте об'єктивна історія — то утопія. А тут тільки уривки, котрі дають нам лише уявлення про те, що ж відбувалося в нашому краї в різний час.

До сьогодні мені не траплялася жодна більш-менш широка робота з історії села. А те, що попадалось, із розповідей людей, було досить поверховим і велося максимум від міжвоєнного періоду. А що було раніше на цих землях, ніхто, на жаль, не знав. Найбільшим напрацюванням з історії Копачівки, яке я бачив, виявився невеличкий, але досить ґрунтовний реферат, інформацію для якого збирали учні та вчителі сільської школи, а докупи його склав учитель історії М. Ф. Кирильчук. Цей реферат став для мене тією основою і кістяком, на який я почав нарощувати м'язи. Зрозуміло, хочеться знати все і до найменших деталей. Але, на жаль, це неможливо. Проте я дуже задоволений із того, що вдалося знайти, почути, скомпонувати, записати і скласти докупи. Слід сказати, що для ширшого уявлення історії Копачівки в цій роботі подано і загальноволинську історію, що тотожна з нашим селом у загальних рисах, наприклад щодо життя і побуту німецького та єврейського населення на селі, історії розселення, будівництва дороги, поштової станції тощо. Так, на жаль, без деталей, але принаймні з уявленням, як це могло бути. Також для ширшого уявлення та повнішої інформації варто долучити до нашої історії сусідів із містечка Рожище. Бо ж усі масштабні події, які зачепили рожищан, зачепили і нас, адже якихось 4–5 км для великої історії зовсім не відстань. Інша річ, що ми не знаємо деталей, але в будь-якому разі це ближче до істини. Цікаво також заглянути в старі карти різних періодів. На детальніших із них можна побачити наявність у селі у той чи інший період, наприклад, корчми, кладовища, фільварку, розташування дороги, лісу, водойми, урочищ, хуторів і сіл із їхніми історичними назвами. А це вкрай важлива інформація для історії села.

Загалом же ця робота буде потрібною тим, кому це буде цікаво. А може, зі збільшенням оцифрованих онлайн-матеріалів, розсекречень архівів і спрощенням доступу до архівних даних хтось зуміє з цієї купи кісток і м'язів зробити повноцінне тіло і вселити туди душу, якої, на жаль, так не вистачає нашій Копачівці. Тому ця робота є лише спробою, я впевнений, першою з багатьох.

Тож почнемо подорож у минуле, де постає наше село на заході Волині, що зазнало і перемог, і поразок, бачило різні держави, чуло різні говори, промовляло різні молитви... Можливо, одне з найтаємничіших і найменш досліджених сіл Волині — Копачівка.

Історія як вона є...

Як усе починалося

Про найдавніші часи на сучасних Копачівських землях достеменно майже нічого не відомо. А що відомо, те вже є об'єктом археологічної науки та досліджень археологів. І чи взагалі була тоді саме «Копачівка»? Хтозна... Детальніше про ті сиві й давні часи поговоримо в розділі «Археологія», але почати все ж із чогось треба.

Першим протоселом стало давньоруське поселення, що існувало на сьогоднішніх землях Копачівки. Люди тут проживали в період XI–XIII ст. Зрозуміло, що це була ніяка не Копачівка, але те, як називали місцевість тогочасні мешканці Давньої Русі, навіки залишиться загадкою. Та й ці поселення не могли існувати в тому ж вигляді завжди, в силу багатьох обставин суспільного й історичного буття.

Відійдемо до сусідів. Перша згадка про Рожище датується XIV ст., а саме 1377 роком, коли литовський князь Любарт Гедимінович подарував його соборній церкві Івана Богослова, яка розміщена на території Луцького замку (зараз там розкопаний стародавній фундамент і рештки стін). Відтоді населений пункт упродовж більше трьох століть був у власності Луцького єпископства. В грамоті князя зазначалося: «...село Рожище, з людьми, з бобровими гонами по Стиру, з болотами, лісами і звіриними ловами було приписане до Івано-Богословського собору в Луцьку, як власність владики». До речі, церква могла віддавати свої землі в оренду приватним особам, що активно і робила. Виходячи з цього, можна припустити, що і Копачівка, як суміжна з Рожищем, також перебувала у власності церкви. Впродовж XIV–XVI ст. Рожище руйнувалося неодноразовими нападами татар. Навряд чи напади обмежувались одним містечком, тож люд, що населяв наше село, теж потерпав від них.

У 1569 році, після Люблінської унії, Литовське князівство, частиною якого були Волинські землі, об'єдналося зі шляхетською Польщею, утворивши феодальну державу Річ Посполиту. Укладена унія відкривала польській шляхті прямий шлях на Україну. Волинь була першим об'єктом на цьому шляху. З цього часу сюди почала переселятися польська знать, що отримувала тут численні земельні

наділи, а із собою переселяла й польських селян — своїх кріпаків, які вимушені були працювати у фільваркових господарствах поміщиків. Десь у той час і з'являється утворення «Koraszówka», або, як позначено на карті в «Атласі Речі Посполитої 16–17 століть», «Korajówka».

Не викликає сумніву, що і назва, і саме село завдячують своєю появою копанню. Є декілька версій щодо походження топоніма. Перша і найраніша — від давньоруського «копачь», тобто той, хто копає землю — землероб. Друга — від того, що копали торф неподалік від села. Траплялася також і версія про те, що копали пісок на будівництво дороги в середині XIX ст., але Копачівка під час прокладання шляху вже існувала, тому цю пропозицію щодо назви слід відкинути.

Отже, з XVII ст. село вже позначено на карті як Копачівка. Воно було невеликим та мало заїжджий двір чи корчму. Відмічалось лише на дуже детальних картах і без жодних особливостей. Мабуть, на території села діяло фільваркове господарство польського поміщика та проживали його робітники.

Найперша письмова згадка про Копачівку є в метричній книзі Сокильського римсько-католицького костелу, до парафії якого село приєдналося у 1744 році. Власне перша згадка цього і стосується. Після цієї згадки Копачівка фігурує у цій метричній книзі вже частіше. У 1748 і у 1752 роках і надалі є свідчення про народження, хрестини, весілля, тощо.

Також можна здогадуватись і про те, хто був власником Копачівки у різний час. Землі Рожища, а також довколишніх сіл залишались у власності Луцького єпископства, про що свідчить королівський універсал, виданий 1695 року. Якщо ж і надалі відштовхуватися від Рожища, розуміючи під «навколишніми селами» також Копачівку, то, крім того, що землі перебували у власності луцьких єпископів, пізніше, з 1826 року, Рожище за свої володіння мали Стройновські, князь Багратіон-Імеретинський, Семіонтовські.

Спробуємо коротко і спрощено поглянути на загальний стан справ на Волині після Люблінської унії та зрозуміти, чому ж наше село завжди було польським. Зростання у цей період польського феодального землеволодіння на українських землях, утворення фільварків вимагало забезпечення їх робочою силою. Загалом тоді землевласником була держава, яка на певних умовах надавала

землю феодалам, а ті в свою чергу на певних умовах надавали її селянам. Було введено кріпосну систему, тобто закріплено значну частину селян за конкретним землевласником із відведенням кріпакам невеликої ділянки землі. Правове становище селян змінювалося. Третій Литовський статут 1588 року оформив створення єдиного стану кріпосних селян. Він діяв аж до 1840 року, коли був скасований Миколою І. За цим статутом, селянин, який проживав на землі пана 10 років, ставав кріпаком.

Постійні збройні конфлікти як усередині країни, так і зовнішньополітичні не сприяли стабільності населення. Як відомо, у 1648 році почалася визвольна війна під проводом Хмельницького, яка охопила і Волинь. Найімовірніше, польське населення не підтримувало козацькі загони у боротьбі зі шляхтою і брало участь по інший бік барикад. Польські поміщики ненадовго були вигнані з Волині. Після поразки Берестечка війна стихає, і, згідно зі Зборівським договором, вигнана шляхта повертається у свої маєтки та господарства. В період Північної війни 1700–1721 років, яка йшла між Росією та Швецією, Рожище було місцем постою військ обох воюючих сторін. Очевидно, що гостей приймали і в Копачівці. Загалом у такому нестабільному ритмі, в періодичних військових сутичках і проходить життя копачівських мешканців.

Після трьох поділів Польщі (1775, 1792, 1795) Копачівка у складі Волинської губернії стає частиною Російської імперії. Мало що змінювалося кардинально у житті селян Волині. Аж до 1840 року на цій території діяло старе польське законодавство, яке було скасоване Миколою І. Починається русифікація краю. Сюди прибувають на роботу російські чиновники, духовенство, царський уряд намагається позбавити польську шляхту будь-яких впливів на населення.

Наполеонівські бої

Зростає хвилювання у Європі, і є загроза вторгнення Наполеона в Росію. В силу того, що Волинська губернія була прикордонною, а також тому, що польські настрої тут були ще досить сильними, на Волині перебуває чимала кількість російських військ. Тут на

момент наполеонівського вторгнення розташовувалася Третя обсерваційна армія (резервна) під командуванням О. П. Тормасова. Головним завданням цієї армії у разі нападу була оборона Волинської та Подільської губерній, а також протидія можливому вторгненню австрійських військ, що допомагали Наполеону. Також армія повинна була «соблюждать спокойствие» у цих ненадійних, нещодавно приєднаних губерніях.

У м. Рожищі та навколишніх селах на момент інтервенції були розташовані 10-й і 38-й єгерські полки Третьої обсерваційної армії. Невдовзі вона вступила в перші бої з наполеонівськими військами. Біля Рожища та в самому Рожищі розташовувалися також війська у підпорядкуванні генерал-майора Чапліца.

Напрямок головного удару Наполеоном був вибраний однозначно на Москву. Через Волинську губернію війська австрійського генерала Шварценберга чисельністю 30 тис. повинні були пройти до Чернігова і далі на Москву. Проте саме на Волині пройшла перша звитяжна битва російських військ, що зуміли розгромити противників і відкинути їх до лінії Брест–Кобрин–Пінськ.

12 серпня сили австро-польського корпусу завдали удару по російських позиціях на західних кордонах Волині. Війська Третьої армії відступили до Луцька. Таким чином, Копачівка якийсь час перебувала в окупації, а пізніше поблизу точилися бої в рамках так званого «Луцького сидіння» та подальшого контрнаступу російських військ. Наслідком бойових дій у цій війні є урочище Кургани біля Кременця, де ще донедавна зберігалися курганні поховання солдатів, які загинули у цих боях, а також 9 курганів біля села Башова, що також належали до цього періоду та були розорані радянськими робітниками. Назва села Французи, як раніше називали частину Кременця, також бере свій початок від цієї війни. Варто зауважити, що ті бої несли із собою страшенні руйнування і Копачівка вкотре їх зазнавала, перебуваючи в безпосередній близькості до військових дій. Для потреб війська мобілізували населення, популяризуючи поняття «Вітчизняна війна» і тим закликаючи на захист своїх територій від «загарбників». До мобілізації залучали і селян-кріпаків. Також забирали коні, худобу, зерно — все, що могло знадобитися численному війську. Слід сказати, що польське населення краю могло підтримувати наполеонівське вторгнення, адже були надії на

відновлення Польської держави. Точних свідчень щодо участі селян Копачівки у цій війні немає.

Після закінчення війни 1812 року російський імператор Олександр I нагороджував своїх полковників, і одному із них, а саме князю Багратіону Імеретинському, царським указом було передано у власність містечко Рожище з його околицями.

У 1830-х і 1860-х відбуваються польські повстання. Навряд чи вони зачепили село, але, думаю, якісь хвилювання тут також мали місце. Рекрути із селян воюють у численних війнах Російської імперії того періоду. Щодо тодішнього життя в Копачівці, на жаль, немає жодної інформації. Навіть карти більш-менш детальні з'являються тільки з 1870-х років. У 1840-х Копачівка стає одним із сіл, які швидко розвиваються, завдяки вигідному тепер положенню: повз село прокладають один із головних шляхів країни — Брест-Литовський тракт, а також будується важливий об'єкт тогочасного транспортного руху — поштова станція. Тоді ж більшає і людей у селі, в зв'язку з потребою у робочій силі та зростанням його ролі у волості. Мабуть, саме тоді в Копачівці збільшується і кількість єврейського населення (євреї не були кріпаками, на відміну від польських і українських селян), що працювало на будові дороги і тут же оселилось. Із кінця 1850-х Волинь колонізують німці, які створюють свої господарства та засновують колонію в селі.

У 1861 році в Російській імперії проводиться аграрна реформа, яка мала величезне значення для селян країни. Згідно з реформою в імперії скасовувалося кріпацтво, поміщиків було зобов'язано надати своїм селянам землю для ведення власних господарств. Пізніше селяни зобов'язувалися викупити свої наділи, які отримали після скасування кріпацтва. І хоч формально кріпацтво було відмінене, але селяни все ще продовжували бути у залежності від своїх поміщиків. Слід сказати, що не скрізь було однаково — десь краще, десь гірше. У 1880-х роках, коли Копачівка перебувала у власності поміщика Семіонтковського, згадуються заворушення у німецькій колонії села, про що йтиметься далі.

На початку XX ст. поширюються політичні хвилювання. По губернії популяризуються соціалістичні лозунги. У Рожищі 20 жовтня 1905 року після проголошення царського маніфесту

відбулась антидержавна демонстрація з участю мешканців навколишніх сіл. Маніфестації в місті та його околицях тривали впродовж усього періоду хвилювань 1905–1907 років. На таких мітингах селяни висловлювали свої обурення проти поміщиків, закликали до повалення царської влади. Під час революції 1905–1907 років у Рожищі діяла організація «Комітет робітничого союзу». Посилювалися політичні розбіжності, адже разом із «подихом революції» відновлювались і гасла щодо відродження польської державності, створення державності української, загострювалося протистояння між поборниками соціалізму та прихильниками царя.

Перша світова війна

Далі була війна. Війна, яка знову відчутно зачепила Копачівку. З цього періоду збереглися навіть фотографії, на яких солдати зображені на фоні однієї зі сільських хат. Багато мешканців у цей період виїжджало вглиб імперії, подалі від бойових дій. Майже всі чоловіки віком від 18 до 45 років були призвані до війська. Хто не підлягав у силу обставин мобілізації, тих залучали до оборонних робіт у тилу — копання окопів, зведення укріплень, масових ліній оборони. Під час мобілізації чоловіків збирали біля Рожищенської волосної управи, де перебували представники командування Південно-Західного фронту, а далі перевозили залізницею до Луцька чи Рівного для укомплектування бойових частин. На потребу армії забирали робочу худобу, вози, фураж, сіно й ін. Із погляду звичайного селянина навколо панував хаос.

У 1915 році Волинська губернія вступила до театру бойових дій. На її теренах зосереджувалися значні військові сили ворогуючих сторін, що призвело до суттєвих змін у побуті місцевого населення, появи біженців і евакуйованих, запустіння садиб німців-колоністів. Територія губернії насичувалася військовими регулярних армій — російської, австро-угорської, німецької.

Влітку 1915 року австро-угорські війська поступово почали завойовувати населені пункти Волинської губернії силами I з липня та II армій із серпня. У червні того ж року було захоплено Рожище, а разом із ним і Копачівку й інші прилеглі села. Цегляні будинки розбирали для будівництва укріплень. Під час окупації в Копачівці

відразу було замінено всі написи на німецькі. Окупаційний режим тривав рік — від червня 1915-го до червня 1916 року. У цей час відбувався занепад будь-якого господарства чи промисловості: все працювало на війну. Дуже постраждало село: більшість людей втратили дах над головою, сільськогосподарський інвентар, посівний матеріал. Разом із австрійськими військами на Волинь прийшли й Українські січові стрільці. По всьому краю вони почали відкривати українські школи, не стало винятком і Рожище. Планувалося відкрити початкові українські школи і в сусідніх селах.

Щоб зупинити наступ австрійських військ, генералом О. Брусиловим було розроблено план контратаки ворога. Кінцевою метою контрнаступу визначено перенесення фронту на лінію річок Стир та Іква і відвоювання населених пунктів Луцьк і Рожище. Тож 23 вересня 1915 року в результаті контрнаступу 4-ї Залізної стрілецької дивізії генерала Денікіна на кілька днів було звільнено Луцьк.

У червні 1916 року Копачівка потрапила в зону наступу армії Південно-Західного фронту під командуванням генерала Брусилова. До липня лінія фронту встановилася по річці Стохід, за 18–20 км від Копачівки. Було добряче чути артилерійські вибухи і постріли. До речі, широко застосовувалась і авіація. Так, 25 і 26 серпня 1916 року Рожище і навколишні села були атаковані 3–4 групами по 5–6 літаків, було проведено 14 повітряних боїв. Бачили у волинському небі й дирижаблі, які все ж виявилися менш дієздатними, ніж літаки.

Рожищенська волость стала прифронтовою зоною. Копачівка і територія навколо були місцем розташування частин російської армії. У липні-серпні 1916-го на теренах волості перебував Волинський полк, перекинутий сюди із Західного фронту. В середині липня полк через Сирники вирушив на Копачівку, звідси — до річки Стохід, де і зайняв позиції 16 липня. Є також спогади про перебування в нашому селі Кавалергардського дивізіону. Дивізіон став у лісі біля села Копачівка. До них тут стояло три сотні лейб-козаків. Із приходом дивізіону двісті козаків пішли, а сто залишилося в підпорядкуванні полковника Миклашевського. Кавалергарди були розміщені в землянках, коні — в глибоких ямах, що покривалися гіллям і соломою. Кінноту тримали в копачівському лісі з ціллю швидкого використання для можливого

місцевого прориву. Але так як фронт майже на всіх ділянках був сталий, то і перебування тут кінноти було зайвим.

Спогад одного з учасників тих подій, імені та прізвища якого ми не знаємо: «Поступово ліс, де стояли війська, вирубувався, і слідкувати за цим було неможливо. Наступали холоди, а підвезення дров не було, тож люди по потребі брали те, що було під рукою. З фронту доносився артилерійський вогонь. Одного разу, коли залпи були особливо сильними, ціле стадо оленів, налякане розриванням снарядів, проскакало через місце дислокації. Один олень упав у кінську яму і поламав собі ноги. Оленина стала несподіваним і приємним урізноманітненням солдатської кухні».

Кавалергарди простояли в копачівському лісі до 7 жовтня, коли дивізіон вийшов на приєднання до полку в колонію Софіївка в 30 верстах на захід від Луцька.

Лютнева революція в Росії 1917 року, а згодом утворення Центральної Ради в Києві не принесли відчутних позиційних змін військам на Волині. Тривав хаос. Зростало невдоволення в рядах армії. Після жовтневого перевороту і повалення Тимчасового уряду в Петрограді було проголошено радянську владу. В Києві проголошують Українську Народну Республіку. В Польщі створюється тимчасовий уряд за кордоном.

В червні 1917 року в Рожищі була проголошена Рада робітничих і селянських депутатів. До її складу ввійшли представники військових частин російської армії, що були розташовані в містечку та біля нього. Радам були підпорядковані солдатські комітети, що намагалися впливати на роботу військового командування своїх бойових частин. 2 листопада утворений Луцьким комітетом РСДРП(б) військово-революційний комітет організував у Копачівському лісі мітинг солдатів 126-ї піхотної дивізії, внаслідок якого вояки трьох полків відмовилися виконати наказ командування про розформування, обрали командиром дивізії прапорщика О. М. Дмитрієва, а себе оголосили червоноармійцями.

В грудні 1917 року радянський уряд формально припиняє участь Росії у війні, укладаючи перемир'я з Центральними державами. Армія розвалюється. Посилюється громадянський конфлікт. Хтось боровся в лавах війська УНР, хтось самовіддано допомагав у рядах Червоної армії становленню соціалізму, хтось виступав за відродження Польської держави. Влада змінюється. У

грудні 1917 року було створено Рожищенський волосний революційний комітет. До лютого 1918-го владу у своїх руках тримають Ради. На початку березня війська Центральної Ради спільно з австро-німецькими займають значну територію України, зокрема Волинь, а з нею й Копачівку, а також входять у Київ. Червоні відступили. Німецька армія повинна була допомагати частинам українського війська полковників П. Болбочана та Р. Сушка у звільненні від Червоної армії території Волині. В кінці квітня 1918 року влада в Києві знову змінюється, так званий з'їзд хліборобів за підтримки німецького командування проголошує гетьманом Української Держави генерал-лейтенанта П. Скоропадського. В листопаді 1918 року Польща оголошує незалежність. Так само в листопаді 1918-го в Києві владу Скоропадського змінює Директорія на чолі з Винниченком і Петлюрою.

Навесні 1919 року Копачівку зайняли війська Польської держави. У квітні 1920-го починається радянсько-польська війна. Влітку того ж року польське військо змінила Червона армія. У вересні 1920-го село знову зайняли поляки. Влада почергово змінюється аж до вирішальної битви під Варшавою («диво на Віслі») 13–25 серпня. Польща та Росія підписують Ризький мирний договір, за яким Волинь переходить до Польської республіки, або Другої Речі Посполитої. Цими подіями закінчується затяжний період війни та хаосу на наших землях.

Ці роки — з 1915-го по 1921-й — стали складним випробуванням для краян. Частина мешканців Копачівки повернулася до своїх домівок, точніше, до того, що від них залишилося. Хтось не вернув із полів війни, хтось залишився десь в інших землях, куди втікали від воєнного лихоліття. Бойові дії принесли місцевому населенню різко негативні наслідки. Крім розрухи й економічного занепаду, край зазнав і численних людських втрат. Довелося починати життя спочатку...

Далі життя ввійшло в мирне русло. Люди поверталися, відбудовувалися, починали заново господарство. Тепер уже в іншій державі — Польській республіці, або ж Другій Речі Посполитій. Тепер — Волинське воєводство, Луцький повіт, Рожищенська

гміна. Загалом же міжвоєнний період характеризується розвитком Волині. У цей час виникають нові поселення-колонії на суміжних землях, зокрема так звана Копачівка Нова. Заселяють такі колонії поляки, які знаходять на волинських землях Польської республіки заохочення для ведення господарства від влади. Польський уряд наділяє у своїх східних областях землі солдатам, що відзначились у радянсько-польській війні. Це і спричиняє масове переселення. А для того, щоб створити видимість збільшення населених пунктів із польським населенням, утворювались отакі поселення, як Копачівка Нова, яка по суті була не новим селом, а добудованими будинками в Копачівці. Німецьке населення села в своїй більшості виїхало під час Першої світової війни. За згадкою Н. Т. Затициць до 1939 року, у міжвоєнний період у Копачівці вже проживало всього шість німецьких родин.

У цей період у нашому селі з'являються перші сім'ї українців. 1914 року сюди переїхала сім'я Затициць, а через 11 літ — сім'я Трофимовичів. Вони започатковували тут свої господарства. Так, Затициці оселилися спочатку на хуторі біля с. Нова Олександрівка. Мали там 22 га землі, житловий будинок із усіма господарськими спорудами, а також побудували власний млин. Усю землю обробляли самі, тільки у жнива наймали робітників, щоби швидше зібрати збіжжя. Сіяли жито, пшеницю, овес, найбільший прибуток давало насіння конюшини.

Родина Трофимовичів переїхала до Копачівки 1925 року. Олександр Іванович Трофимович відкрив власну пивоварню. Спочатку вона була розташована на тому місці, де зараз живе сім'я Нікітенків. Тоді будинок належав багатій німецькій родині. Олександр Іванович орендував частину будівлі та відкрив броварню. Пізніше він ставить хату поряд із млином і переносить пивоварню сюди.

У 1927 році в Копачівці будується новий млин, чотириповерховий, який існував аж до 2010 року. Належав він двом братам-євреям. У 1930-х село вважалось невеличким єврейським містечком, у якому ледь не кожна сім'я мала у власності якесь виробництво і торгівлю. Населення села у міжвоєнний період було багатонаціональним, але жили сільчани дружно та в злагоді. Не всі сім'ї мали багато землі, через що до весни в багатьох не вистачало збіжжя, тому жваво велись обмін, позики тощо. Молодь збиралася на різні гуляння або ж вечорниці, в когось удома, і не було різниці,

в сім'ї поляка, єврея, німця чи українця. Приурочувалися ці гуляння до різних свят — чи то релігійних, чи то обрядових, пов'язаних зі зміною пір року.

Слід сказати, що село на той період було здебільшого політично пасивним. У той час як у багатьох населених пунктах поширювались ідеї соціалізму та відбувалися малозначні хвилювання населення, в Копачівці все було відносно спокійно. Це пояснюється тим, що поляки вважали, що живуть на своїй етнічній батьківщині — у Польській республіці, євреї після тотального тиску в час Російської імперії відчували зараз значне полегшення, адже позбулися всіх тих численних заборон, українців та німців було занадто мало для якихось хвилювань, та й значних соціальних причин для цього не було. Хоча загалом політична ситуація в країні на кінець 1930-х років була далеко не спокійною: як зі східних кордонів, так й із західних були побоювання дій сусідніх держав.

1939...

В липні-серпні 1939 року починається зближення двох сусідніх Польщі держав — гітлерівської Німеччини та Радянської Росії. 23 серпня був підписаний таємний протокол, який став частиною відомого Пакту Молотова — Ріббентропа. За цим протоколом Німеччина і СРСР вирішували так зване «польське питання», що стосувалося поділу Польщі на сфери впливу двох держав. 1 вересня із західного кордону Польщі Німеччина починає військові дії, розв'язавши Другу світову війну. На Волині, й у Копачівці зокрема, проводиться масова мобілізація населення. Німецькі війська доходять до Володимира-Волинського, авіація здійснює бомбардування військових об'єктів, наприклад польського аеродрому в Луцьку, залізниці у Ківерцях й ін. Долітають бомби і до Рожища, одна з них влучила в залізничну станцію. Користуючись цим, під приводом захисту «споріднених слов'янських народів» — українців і білорусів, СРСР направляє свої війська на східні рубежі Польської держави. Польська армія була заслабкою, щоби боротися на два фронти, і 17 вересня 1939 року о 5-й ранку Червона армія перетинає кордон тогочасної Польщі. Вже 23 вересня червоноармійці зайняли Копачівку. Було проголошено радянську владу. Навряд чи польське населення села радісно сприйняло прихід радянського ладу на їхні землі та поділ

їхньої держави, але змушене було змиритися. Залишки польської армії були розбиті в цілому по області й перейшли в партизанські угруповання.

Після розвалу Польської держави та капітуляції Війська Польського в Копачівці осіли знавці військової справи. Поряд із сусідньою колонією Геленувка Стара опинився підрозділ Війська Польського, що мав багато стрілецької зброї. Розуміючи неминучість капітуляції перед Червоною армією, зброю, яку мали, заховали у лісі. Потім ця зброя опинилась у руках копачівської «пляцувки»...

А поки наступила радянська доба... Починаються адміністративні та соціальні перетворення. Головним завданням було створити тимчасові органи влади на місцях. Так, у селах створюються сільські комітети, які обиралися громадою і представниками Червоної армії та НКВС, щоб не було обрано «контрреволюційного елемента». 22 жовтня 1939 року відбуваються вибори до Народних Зборів, які обрали депутатів до постійних органів влади, проголошено «воз'єднання» Західної України з Радянською Україною. Таким чином легітимізується діяльність радянських органів на Волині. Слід сказати, що польське населення села не брало участі у виборах до Народних Зборів, адже виступало проти поділу своєї держави. В грудні 1939 року створюється Рожищенський район Волинської області УРСР.

Одразу ж після стабілізації та початку діяльності нової влади у Копачівці відбулися великі зміни. Починалися реалії загальнорадянського життя. Набирає обертів колективізація, розкуркулення, націоналізація власності тощо. Внаслідок розкуркулення вивезено жителя Копачівки Бродніцького Теофіла Феліксовича (1878 р. н., с. Копачівка, поляк, освіта — початкова). Він був виселений на «спецпоселення» в незаселеному краї Ленського району Архангельської області. Теофіл Феліксович один із багатьох, хто зазнав таких дій із боку радянського уряду. Було націоналізовано численні магазини та виробництва, що належали мешканцям села, а самих власників переведено на службовий стан працівника із місячною зарплатою. Націоналізовано також землю у великих господарствах, поміщицьку землю, землю, що належала німецькому населенню села, тощо.

В цей період у Копачівці змінюється етнічний склад населення. Переїзять перші переселенці з-під Буга, які втікають від реалій

війни, — українські сім'ї Гошків, Жабок, Кунацьких, Ткачуків й ін. Німецьке населення виселили до Сибіру та в Німеччину. Було відкрито сільську раду, головою обрано Трофимовича Олександра Івановича.

У 1940 році геополітична ситуація на кордоні з окупованою нацистськими військами Польщею встановилася досить неоднозначна, тому створюється прикордонна оборонна смуга. В зв'язку з цим мешканців приграничних сіл переселяли до більш захищених населених пунктів. Так, у Копачівку та навколишні поселення, на господарства колишньої німецької колонії було переселено жителів села Вовчий Перевіз (зараз Старовойтове). Цього ж року мешканці Копачівки, як і загалом усього Рожищенського району, працювали над будівництвом військового аеродрому, що мав розташовуватися на території між Залісецьким лісом, селами Ужова, Козин. До будівництва залучали і жінок, і неповнолітніх, адже треба було прискореним темпом довести роботу до кінця. Лєтовище так і не встигли завершити, і його зруйнували німецькі війська.

Друга світова війна

Ці всі переформації та відносно мирне, але напружене становище продовжуються аж до першого дня війни. З наближенням літа 1940 року дедалі сильніше згущувалися хмари війни, що мала початися. Пришвидшене будівництво аеродрому, створення прикордонної смуги, масова мобілізація — все, що породжувало численні розмови щодо неминучого початку воєнних дій. 22 червня 1941 року о 4-й ранку німецькі війська перетнули кордон із СРСР, почала нальоти авіація. Волинь удруге відчула подих цієї війни, цього разу надовго. Вже 26 червня 1941 року нацистські війська зайняли територію Копачівки. Українське населення спочатку покладало великі надії на німців. Знову починався хаос.

Укотре змінюється адміністративно-територіальний устрій — цього разу Рейхскомісаріат Україна, Генеральна округа Волинь-Поділля, Луцький гебіт, Рожищенський район. Формувались окупаційні адміністративні органи — управи на чолі з виборним старостою, а також сільські юденрати (адмінорган для єврейського населення, очолюваний самими ж євреями). Для сприяння

німецькій поліції та армії організовувалися допоміжні поліційні утворення з місцевого населення та військовополонених (українська поліція, шуцманшафт, польська «синя поліція» й ін.). Вони охороняли дороги, перевіряли документи, стежили за порядком тощо. Нерідко це була не більше ніж формальність, адже закону, навіть окупаційного, в таких умовах було важко дотримуватися. Ніхто не розбирався в деталях, і часто це коштувало людського життя. Проводились арешти, розстріли, просто безпідставні вбивства за непокору тощо. Селян змушували давати податок у натуральному вигляді — молоко, м'ясо, вовну, яйця. Крім того, люди повинні були платити й грошові податки: земельний, прибутковий, податок на будівлі й ін. Процвітало грабіжництво неконтрольованих банд, не обов'язково німецьких.

Із листопада 1941 року почалася пропаганда щодо роботи населення в Німеччині. Оскільки добровольців не знаходилося, німці стали примусово вивозити людей. Створювалися гетто — райони, де повинні були компактно проживати всі євреї краю. Найближче гетто було у Рожищі. Від німецької окупації дуже постраждало єврейське населення Копачівки. Спогади так званої «Леді, що вижила» в розділі про Копачівку книги «Рожище. Мій старий дім»: «Першого ж дня, коли німці прийшли у село, вони вломилися до нас додому, взяли мого батька та двох інших чоловіків і вбили їх поруч із млином. Пізніше ми дізналися, що перед розстрілом їх змусили копати собі яму власними руками. Всі євреї села втікали до ближнього лісу. Українці, яким була обіцяна незалежність від німців (тут ідеться про загони української поліції), оточили ліс і почали стріляти на всі боки, вбиваючи більшість євреїв. Ті, хто залишився в живих, були згодом відправлені на роботу в сільський юденрат — для рубання дерев, риття котлованів та іншої фізичної роботи. Моя сестра залишила все своє майно у багатого поляка, який був другом нашої сім'ї, й пішла в укриття. Коли вона прийшла, щоб попросити в нього хліба, той дав їй і двом її дітям притулок у своєму хліві на десять днів. Потім він пішов до німців, кажучи їм, що євреї сховались у нього на господарстві й відмовляються покидати його. Українські поліцаї прийшли та вбили їх».

Ця розповідь перегукується з іншою схожою історією, а можливо, це той самий випадок. Так, у рефераті М. Ф. Кирильчука йдеться, що в кінці села, під лісом, у 1942 році проживала сім'я

поляка Сушинського. Частина копачівських євреїв переховувалась у лісі. Пан Сушинський давав їм їжу за дуже велику плату, але коли золото скінчилося, він видав їх німцям. Ті зробили облаву, всіх зігнали в центр села, недалеко від магазину поляк викопав яму, євреїв роздягнули та розстріляли.

Також, як було вже сказано, єврейське населення села переселяли у гетто, що розміщувалось у Рожищі. Так, близько чотирьох тисяч євреїв у гетто було знищено під час його ліквідації 23 серпня 1942 року. Приблизно 400 осіб намагалися втекти, але були схоплені та розстріляні. Зараз на цьому місці височіє пам'ятний знак. Є дані, що єврейська сім'я з Копачівки була знищена у відомому Бабиному Яру. На ресурсі меморіалу Яд Вашем, що присвячений жертвам голокосту, є свідчення про 203 людини єврейської національності, мешканці й уродженці Копачівки, що загинули впродовж 1941–1942 років (див. розділ «Додатки»).

Під час війни посилювались і громадянські міжусобиці. Численні партизанські угруповання часто боролись один проти одного. Так, на Волині діяли радянські партизани, українські та польські націоналістичні формування. У 1942 році створюється УПА, котра, виборюючи незалежність Української держави, починає вести партизанський спротив не лише проти німецьких окупантів, але й проти радянських партизанів і польської Армії Крайової, яка відстоювала відновлення Польщі у кордонах 1939 року.

28 березня 1944 року війська 13-ї армії генерал-лейтенанта М. П. Пухова звільнили Копачівку від німецьких військ. Усе чоловіче населення села, що підлягало призову, було мобілізоване до Червоної армії. 24 червня, коли бої вже відбувалися під Ковелем, через лінію фронту прорвалися німецькі літаки та почали бомбити село. Назустріч їм вилетів радянський винищувач. Сили були нерівні — один проти трьох. Льотчиком був молодий лейтенант Микола Цибізов, уродженець Волгограда. Він підбив два німецькі бомбардирувальники, але й сам зазнав пошкоджень. Останньої хвилини йому вдалося спрямувати палаючий літак за село, а самому катапультиватися. Санітарна машина доставила Миколу в госпіталь, але врятувати життя пілота не вдалося. Його поховали поруч із могилами радянських військових на узліссі, а в 1947 році їхні останки перезахоронили в братську могилу в м. Рожищі.

Під час війни, за даними радянської «Історії міст і сіл УРСР», у Копачівці було спалено 107 житлових будинків, 76 жителів села — учасників Другої світової нагороджено орденами та медалями Радянського Союзу, 27 односельчан загинуло.

Друга світова полишила ще кривавіший слід у житті нашого села, як попередні війни, що торкалися Копачівки. Крім безпосередньо трирічної окупації німецькими загарбниками, тривали страшні громадянські міжусобні конфлікти, спричинені ідеологічними пропагандами різних політичних спрямувань, що залишили по собі у серцях людей болючий шрам на довгі роки.

Роль Копачівки у подіях Волинської трагедії

У 1943 році посилюється українсько-польський конфлікт, що підтримувався німецькою окупаційною адміністрацією. До того, за спогадами місцевих українців, усі жили дружно. Згадує жителька Копачівки Раїса Олександрівна Свиридюк (Трофимович): «У 1943 році прийшов до нас татів кум поляк і порадив, щоб ми із села виїхали, бо він нас більше не захистить. Ми поїхали в село Княгинінок (теперішні Маяки), де й пробули до кінця війни. Тут, у Копачівці, не було кого з українців грабувати, убивати, бо то було польське село, а в сусідніх селах — Тростянка, Башова, Іванчиці, Озденіж, Немир, Рудка Козинська й ін. — поляки із села творили різні чуда — палили будинки, забирали майно, вбивали».

У 1943 році українські поліцаї втекли від німців «у ліс» (у партизани УПА й ін.). Тоді ж на звільнені місця гітлерівці запросили поляків. Ті погодилися, бо знову ж — вірили у відродження Польської держави, підпільно перебуваючи під контролем проводу Армії Крайової.

Внаслідок посилення нападів УПА та різних провокацій із боку як німців, так і радянських партизанів, німецьке командування дає дозвіл на створення у польських селах так званих «пляцувок» — польських націоналістичних організацій, які виконували функції самооборони. Таку «пляцувку» сформували й у Копачівці. Свого часу вона була найбільшою в окрузі. Молодь прибувала сюди, декларуючи «захист польських мешканців краю». Вістка про достатню озброєність поляків у Копачівці поширилася, сюди масово стали стягуватися поляки навіть із віддалених сіл і містечок. Унаслідок перенаселеності села, новоприбулі селились і в сусідніх

селах — Олександрівці Новій, Олександрівці Старій і т. д. Боївка-«пляцувка» розширювалася. Вона мала не менше двох кулеметів, автомати, гвинтівки й ін. Межі її контрольованої території сягали в радіусі двох десятків кілометрів. У цих межах здійснювалися випадки, які часто були «помстою» чи «покаранням» українському населенню за дії УПА. Нерідко такі акції відплати торкалися і простих цивільних, випадкових перехожих тощо. Під час одного такого нападу на село Башова був убитий мешканець Копачівки, командир місцевої боївки-«пляцувки» Тунські. Нальоти здійснювалися й на Рудку Козинську, Тростянку (17 січня 1944 року було вбито 20 українців), Іванчиці, Немир, Навіз, Уляники (21 убитий українець) й інші села.

За свідченням польських дослідників трагедії на Волині Семашків, УПА теж здійснювала напади на Копачівку. Ці дослідники також пишуть, що в Олександрівці (де німецькі будинки у 1939 році зайняли переселені українці) солтис-українець зібрав до клуні декількох поляків, де на них чекали упівці. Ці дані слід сприймати критично, адже жодних інших свідчень про такі факти нема. В будь-якому разі ці події є трагічними сторінками в історії обох народів.

Після війни Копачівка у складі Волинської області УРСР стала частиною Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Знову почалися незакінчені радянські «перебудови» на свій лад. Уже у 1944 році між радянським центральним урядом і польським прокомуністичним урядом було підписано договір про «обмін населенням». Унаслідок цього переселялись українці з теперішніх територій Польщі та поляки з теперішніх територій України. Це не відбувалося добровільно, попри офіційні запевнення, адже люди вважали, що проживають на своїй прадідівській землі, й покидати її не хотіли. Впродовж 1944–1947 років із Польщі до УРСР і навпаки добровільно-примусово виїхала чимала кількість людей.

Ці переселення торкнулись і Копачівки. Так, станом на 1947 рік у селі практично не залишилося корінних мешканців. Поляки масово переїжджали на польські території, їхні будинки займали українці, що були виселені зі своїх етнічних земель у Холмському, Грубешівському, Замойському і Томашівському повітах у Польщі.

В Копачівку переселялися із сіл Крилів, Турка, Скригичин й ін. Досить багато копачівських польських родин переселилося в село Zielonka Paslecka Вармінсько-Мазурського воєводства Ельблонзького повіту, багато виїхало за кордон й у інші регіони Польщі. Євреї, які вижили, теж емігрували, здебільшого у західні країни чи у новостворений Ізраїль.

Діяльність УПА

Становище на Волині все ще лишалося напруженим. Попри те, що війна скінчилася, збройні сутички продовжувались. УПА активно боролася проти радянської влади, зокрема і збройними методами. Для протидії повстанцям було залучено звільнені після війни війська Червоної армії, які, крім військової сили, влаштовували також різного роду провокації, антиповстанську пропаганду тощо. Упівці в свою чергу не залишалися в боргу і часто здійснювали напади на осіб, що так чи інакше були пов'язані з радянськими органами чи просто не відповідали ідеології УПА. Це було свого роду продовженням громадянського конфлікту, який виник іще під час Другої світової.

В Копачівці після виселення польського населення та переселення сюди українців боротьба УПА також набирає певної ваги. У сусідніх селах українські повстанці діяли і під час війни — Башова, Тростянка й ін. Із 1946 року зв'язковим УПА був член юнацької ОУН, а нині її ветеран, мешканець Копачівки Ткачук Микола Ничипорович. За свою діяльність він був арештований і перебував в ув'язненні.

Про своє перебування в лавах українських повстанців згадує Костюк Антон Степанович, що також певний час проживав у нашому селі та брав участь у місцевому повстанському русі:

«Прийшли ми сюди, в Луцьк, зі східних областей України, куди виїхали після виселення з Польщі, батько пішов до свого дядька. Він оженився і жив зі своєю жінкою в Рожищенському районі, в селі Копачівка. Ми в цьому селі з батьком ходили, заробляли на життя, робили людям столярку. Поселилися ми в одного чоловіка, звали його Антон Максимюк. Вони були виселені сюди ще в 1939 році, коли совети прийшли: тоді від кордону всіх людей відселили сюди. А потім вони зайняли покинуту польську хату. В них в хаті було сховище. Але про це я не знав. Якось заходжу в

клуню, дивлюсь — хлопці миються, три людини. Я зразу все зрозумів, закрив скоріше двері, а тут хазяїн іде, каже: «Що там таке?», я відповідаю: «Та незручно вийшло, там хлопці миються». І на цьому все, нічого більш не казав. Проходить десь тиждень, хазяїн каже: «Іди, там із тобою хлопці хочуть поговорити». Пішов, чому би не піти, я й сам хотів їх побачити. У Максимюка зять був на ім'я Григорій, а називали його Гжезько, на польську манеру. Він робив хлопцям шапки. Каже: «Лізь на горище». Я поліз, бачу — там четверо сміються. Я привітався «Слава Україні!». Вони відповіли: «Героям слава! А звідки знаєш, як треба вітатись?». Кажу: «Ще зі школи ми так вітались». Я присів, бачу — три чоловіки старших, а один такий самий юнак, як і я. В одного планшет — бачу, що командир. Він і каже: «Розповідай, що там і як». Вони мені питання, а я відповідаю. Як мене звати, не питають. Поговорили, а потім і запитують: «А пішов би з нами?», кажу: «Чом би й не пішов, хоч зараз». Говорили ми години чотири, потім він дав мені «Декалог українського націоналіста», присягу члена ОУН і багато іншої літератури. Наказали вивчити це. Я не знав, хто цей командир, а пізніше взяв, що це Дубовий (Іван Литвинчук, командир оперативної групи «УПА-Північ», член проводу ОУН на Північно-Західних українських землях)».

Загалом же діяльність УПА продовжувалася до кінця 1940-х — початку 1950-х років, а далі згасла, перетворившись у пасивний опір. На той час село вже жило радянськими реаліями.

Післявоєнне життя і сьогодення

Люди, які переїжджають до Копачівки, обживають покинуті хати колишніх мешканців, будують нові будинки, створюють господарства. Післявоєнне становище було дуже складне, адже потрібно було відбудовувати все спочатку. Посилювалася складність і новими місцями, далекими від рідних земель, і взаємною недовірою в силу тих ідеологічних суперечок, що існували. Багато сімей, переселених сюди з одного села, допомагали одна одній. Відновлюються сільська рада, школа й інші державні установи. До сільської ради цього періоду належали села Копачівка та Жалобово, головою сільради став Афонін.

В 1947 році організовується колективне господарство «Перше травня», до якого входять Копачівка та навколишні поселення.

Вирощує колгосп картоплю, буряк, льон й інші культури. Очолює його Хомчик І. Д. У 1950 році відбувається приєднання до господарства і с. Башова, яке раніше належало колгоспу «Сталінський шлях». А в 1958-му приєднується й с. Тростянка, котре було у Луцькому районі та належало до колгоспу ім. Т. Г. Шевченка. Як наслідок створення колгоспів, а також щоби сприяти компактності проживання населення (і тим полегшити контроль державних органів за ним), створюються умови для зникнення хутірських утворень і будь-яких невеликих поселень із декількох хат.

У 1965 році на місці старої хати сім'ї Волошиних було відкрито монумент у честь односельчан-солдатів Червоної армії, що загинули в роки війни. В 1968 році на базі колгоспу створено насінницький радгосп «Перше травня». Складався він із двох відділів. Основне завдання, яке ставлять перед радгоспом, — це вирощування насіння високих репродукцій зернових культур і насінневої картоплі для сортооновлення в колгоспах і радгоспах області, а також розведення племінного молодняку ВРХ і його реалізація. В господарстві загалом 3686 га землі, зокрема 2723 га орної, природних пасовищ — 264 га, сінокосів — 261 га. За високі надії молока надано звання Героя соціалістичної праці мешканці села В. Д. Старенько. Орденоносцем Трудового Червоного Прапора став ланковий із вирощування картоплі Степанюк Йосип Омелянович. У 70–80 роках у радгоспі було збудовано два великих картоплесховища, критий тік, АВМ, КЗС і картоплесортувальню. У 1973 році звели нове адміністративне приміщення контори радгоспу та сільської ради.

Загалом же йшло звичайне рутинне життя сільської громади. Дещо нестабільний період післявоєнних років змінився стабільною радянською буденністю. Відкривалися магазини, проводилися концерти і мітинги до різних свят, народжувалися і вмирали, працювали та відпочивали люди.

У 1980 році в селі відкривається дитячий садочок на 120 місць. Через нестачу фінансування у 1998 році його закривають, а в 2002-му стараннями громади він поновлює свою роботу. До 1982 року в старому приміщенні клубу діяла бібліотека. У 1982 році книгозбірня переїжджає у приміщення старого гуртожитку (тепер це територія перед церквою), так як клуб, частково знищений пожежею, став аварійним. Старий клуб знесли, а на його місці

побудували дитсадок. У 1983 році відкрито павільйон побутового обслуговування, новий Будинок культури, у приміщенні якого діють бібліотека, відділення зв'язку, спортивний зал. У 1995 році в село прийшов голубий вогник газу, а в 2010 році зроблено освітлення центральних вулиць. У травні 1997 року, зусиллями М. Н. Ткачука і його однодумців, відкрито пам'ятний хрест із насипом як пам'ять про загиблих товаришів із УПА. У центрі села височіє відкритий у 2003 році Свято-Вознесенський храм, що належить до Московського патріархату. Перший камінь під будівництво був закладений ще у 1992 році. Громада, прихильна до Київського патріархату, також вирішила збудувати церкву. В 2012 році було освячено місце, закладено перший камінь і розпочато будівництво храму Святого Іллі.

Серед іншого не минули Копачівку і події, що відбувалися в країні. Військові дії у Афганістані, знешкодження атомного реактора під час Чорнобильської катастрофи і інші загальнодержавні проблеми, учасниками яких ставали мешканці села. Жителі Копачівки були свідками розпаду Радянської держави, становлення незалежності України, брали активну участь у так званій Революції гідності взимку 2014 року, а також у бойових діях на Сході України. Історія продовжується...

Дорога

Швидкому розвитку Копачівки в середині XIX ст. сприяло будівництво одного з важливих міжнародних шляхів Російської імперії, що простягнувся повз село, — Брест-Литовського тракту. В кінці XVIII ст. це була ґрунтова дорога поліпшеної якості, що сполучала важливі населені пункти. Вздовж таких шляхів обов'язково стояли постійні двори, де перепочивали та міняли коней. Брест-Литовський тракт пролягав із Києва на Житомир — Новоград-Волинський — Рівне — Луцьк — Ковель — Брест-Литовськ. Дорога набула важливого значення на початку XIX ст.

В кінці XVIII — першій половині XIX ст. дороги у Волинській губернії були облаштовані досить погано. Сільські шляхи ремонтували за бажанням місцевого землевласника. У будівництві використовували сокири, пилки дворучні, кирки, мотики, лопати, плуги, борони, вози, тачки, корзини для каміння, молоти для паль, зубила, ковані цвяхи, залізні скоби й ін. — це все була власність селян, які відбували т. зв. дорожню повинність. На початку XIX ст. усі шляхи в Російській імперії поділялися на чотири розряди. До першого розряду належала державна дорога, що з'єднувала Москву зі Санкт-Петербургом. До другого — дороги, які, проходячи через губернські міста, сполучали столицю із важливими населеними пунктами на кордоні, від них пролягав шлях по території чужої країни. Дорогами третього розряду вважалися ті, що прокладені між повітовими містами. До доріг четвертого розряду відносилися сільські шляхи. З початку XIX ст. почали робити шосе — дороги з щебеню.

Шлях, що пролягав із Києва через Житомир — Новоград Волинський — Луцьк — Брест, вважався державною дорогою другого класу, його довжина становила 554 верстви — 591 км. (сучасна відстань цим шляхом — 609 км.). Він почав розширюватися ще в 20-х роках XIX ст., а завершилося будівництво в 1864 році. Проектом і спорудженням керували в 50–60-х роках інженери Бобрищев-Пушкін і П. П. Четверіков. Використовували такі матеріали: пісок, щебінь, глину, дерево.

Дороги другого класу, що сполучали центральні міста імперії з головними містами губерній із наступним виведенням до важливих економічних центрів за кордоном, мали ширину 30 сажнів, вони будувались і утримувались за рахунок земських повинностей.

Як правило, під час ремонту дороги покладалися на практичний досвід сільського дядька: спеціально підготовлених майстрів, які би забезпечували технічне керівництво, тоді не було. Разом із тим селяни на Волині традиційно використовували для будівництва та під час ремонту шляхів такі народні винаходи, як дерев'яні фашини (адже навкруги було багато лісу); сплетені з верболозу чи хмизу підмостки, якщо дорога проходила через заболочену місцевість; для трамбування дорожнього полотна протягували по всій його ширині тяжку дубову колоду у вигляді катка з дошками нагорі, на які для збільшення ваги клали каміння; обабіч насипного полотна, коли шлях ішов узвишшям, висаджували кущі, що своїм корінням скріплювали скоси.

Самі дороги були прокладені від одного населеного пункту до іншого, а не йшли по прямій, що значно збільшувало тривалість і складність подорожі. Тогочасні дороги в основному були ґрунтовими й розкисали під час дощів, особливо навесні та восени. Кошти на підтримання важливих державних доріг (трактів) виділяли паритетно держава та місцеві адміністрації, персональна відповідальність за їх стан покладалася на генерал-губернаторів, цивільних губернаторів і військових начальників. Відповідальність за стан інших шляхів лягала на повітові державні установи, місцевих предводителів дворянства та поміщиків, які повинні були самі дбати про кошти й організацію дорожніх робіт. Через це до ремонту державних і місцевих доріг, що існували, та прокладання нових постійно залучався основний прошарок місцевого населення — селяни, серед яких були введені так звані дорожня та ремонтна повинності: селянин мусив відпрацювати певну кількість днів у році разом зі своєю тягловою силою під час ремонту шляхів або ж надати на вимогу властей чи поміщика свою тяглову силу. На решту соціальних верств, які мешкали в повіті (купців, міщан, козаків тощо), накладалися грошові стягнення, або ж вони в окремих випадках зобов'язані були надавати чиновникам чи поміщикам свою тяглову силу.

Значну частину території сучасної Копачівки становив ліс. Тож для будівництва великої дороги потрібно було докласти багато зусиль. На топографічній карті 1867–1875 років лісові масиви показані від сучасного шляху на Башову й аж до Козина. Ймовірно, дорожню повинність відробляли і люди з інших сіл чи містечок —

вирубували ліс, працювали на будівництві, а згодом і оселилися поряд.

Затичиць Н. Т. згадує, що, коли її батьки приїхали в Копачівку (в 1914 році), ця дорога була з бруківки, кам'яна, і коли взимку випадало багато снігу, то її дід і тато Затичиць Тимофій Юліанович брали пару своїх коней і чистили шлях дерев'яним соваком.

Тож, як бачимо, в кінці XIX ст. Копачівка вже стала одним із сіл, що розвиваються, насамперед завдяки своєму географічно вдалому розташуванню вздовж однієї з важливих доріг країни. А будівництво поштової станції ще більше прискорило цей розвиток. Завдяки станції Копачівку було нанесено на губернську карту 1911 року.

Поштова станція

З 1795 року в Російській імперії діяв указ «О устроении почт и содержании оных в губерниях», зокрема і тих, що були нещодавно приєднані (серед них і Волинська). В цьому указі від місцевої влади вимагалось: «...у кожному місці, де належно було утримувати поштових коней, мати особливий для того поштовий будинок, споруджений за окремо даним на те планом. У губернських містах називати їх поштамтами, в повітових — поштовими дворами, а в інших місцях, встановлених на шляхах, — станціями».

Поштові станції розподілялися на казенні, вільні й ті, що діяли за особливими умовами. Всі станції збудовані в архітектурному стилі неоготика. Це можна помітити за загостреними вікнами, які відразу впадають у вічі. Архітектура станційних будівель була типовою. Будували їх за чотирма проектами — 1820, 1823, 1843 і 1846 років. Станція становила собою цілий комплекс, який складався з центральної будови, місця, де жили люди, котрі працювали там, і господарських будівель — конюшні, сараїв і ін. У центральній споруді розміщувалися кімната для запису подорожніх, кімната станційного наглядача та кімнати для тих, хто приїжджав. Основна будівля виходила фасадом на дорогу. Були присутні також символи державності: двоголовий орел над входом, інколи — шлагбаум. Окрім суто практичного призначення — відпочинку та зміни коней, такі станції виконували свого роду і контрольні функції. Адже обов'язком наглядача було перевірити документи (і не тільки подорожній лист — документ, який дозволяв подорож).

Планування всіх станцій було однаковим. Товщина цегляних стін доходила до метра. Дуже цікава система опалення: всередині стін були прокладені спеціальні канали, завдяки яким усі кімнати обігрівались однією піччю. Дах покривали залізною бляхою (зараз критий шифером). Їх характерний зовнішній вигляд — готичні вікна, високий ганок, двері посеред головного фасаду, дві великі кімнати по боках від сіней, широкий двір із колодязем і навісом для коней і екіпажів.

Умеблювання кінно-поштової станції було продиктоване її призначенням: письмові столи, лави або стільці, приладдя, якого вимагає власне поштова справа, — чорнильниці з чорнилом, папір і пера для написання листів, порошок для висушування написаного

та гасові ліхтарі. При станції утримувалася казенним коштом квартира для наглядача, для її опалення (а також усієї станції) завозилися дрова.

Копачівська поштова станція збудована за типовим проектом 1846 року. Мала третій розряд. Комплекс станцій цього розряду не передбачав готелю, обмежуючись тільки ямськими службами, конюшнями та кімнатами для транзитних пасажирів. Наступною станцією після Копачівки є станція в селі Воля-Любитівська Ковельського району, що збудована раніше — 1831 року.

Станційний наглядач — людина, яка була головною на поштовій станції. Мав чин колежського реєстратора, що відповідало 14-му (найнижчому) класу в «Табели о рангах» і давало тільки особисте дворянство. Це була непрестижна робота: скромні доходи, багато справ, гнів поважних мандрівників.

Із приходом залізниці на Волинь у 1870-х роках поштові станції дещо втратили свої функції, бо ж перевезення пошти (і не тільки) потягом було швидше та зручніше. Ймовірно, станція продовжувала зберігати поштові функції другорядного характеру.

Затищиць Н. Т. згадує, що її батько працював на цій поштовій станції. Проте було це після 1914 року (відколи сім'я переїхала в Копачівку), а на той час установа вже не виконувала свої безпосередні та початкові функції. Внесли корективи і Перша світова, і революційні події, і багаторазові зміни влади, які буквально перевернули життя села. За радянської доби у цій споруді розташовувався медпункт. Зараз тут діє дорожньо-ремонтна станція, живуть люди, сам будинок перебуває у приватній власності. На будівлі станції є дві таблички, які вказують, що це історична пам'ятка, яка перебувала і перебуває під охороною держав: перша, велика, — радянська, а друга, менша й менш помітна, — польська міжвоєнного періоду, української ж таблички поки що немає.

Населення Копачівки

Всім уже відомо, що наше село було польським, на території якого існувала німецька колонія, а в 1930-х роках воно взагалі вважалося невеликим єврейським містечком. Що привело всі ці нації на українську по суті землю, на якій і українців, по правді сказати, майже ніколи не було? Перші українці сюди переселились у 1914 році. Це була сім'я Затичиць. Дещо пізніше переїхала друга родина — Трофимовичі. До 1939 року вони були чи не єдиними українцями в Копачівці.

Загалом наше село мало багатоетнічний склад населення. Щоправда, така ж картина спостерігалася по всій Волині того часу. Поряд із українцями проживали поляки, євреї, німці, менше було чехів, голландців, що засновували свої колонії на волинських землях із дозволу та заохочення російського царату. В Копачівці чехів і голландців не було, натомість велику роль у розвитку нашого села відіграла німецька громада.

Німецькі колонізатори

Організованого характеру переселення німців на територію сучасної України набуло на початку ХІХ ст. Змучені довгими наполеонівськими війнами, феодальними міжусобицями, заохочені обіцянками, вони масово залишали рідні обжиті місця та їхали шукати кращої долі на нових землях. Німецькі іммігранти прибували в основному з Польщі (Привіслянський край), і тільки незначні групи німців походили безпосередньо з Німеччини. Це були вихідці зі Східної Пруссії, Сілезії, Швабії та ін. На Волинь їх притягували, крім значних пільг, які надавала держава, родючі ґрунти, схожість методів господарювання, політична стабільність краю та відносна територіальна близькість до етнічних земель.

Російський уряд був зацікавлений в іноземних колоніях, маючи на меті з їхньою допомогою підняти до тогочасного європейського рівня сільське господарство та промисловість у Південно-Західному краї (до якого входила й Волинь). Невеликі групи німецьких промисловців, що спробували своїх сил у Волинській губернії (наприклад, німецькі суконні фабрики на Вовнянці), не змогли відіграти помітної ролі в економічному житті регіону. Більш вдалою виявилася сільськогосподарська колонізація. Цьому

сприяла політика уряду — численні пільги, кредити й ін. А також економічні чинники: низькі ціни на землю, незаповненість ринку товарами, нестача робочих рук та орендарів землі після відміни кріпацтва.

За законодавчими актами, що стали юридичним фундаментом для створення колоній, надавалися такі привілеї: земельні наділи від 30 до 65 десятин, грошова допомога до 500 крб, свобода віри, самоврядування, звільнення від податків на 10 років, право на власні ярмарки, будівництво фабрик, звільнення від рекрутської служби.

Шлях іноземних колоністів у центральну частину Російської імперії пролягав через Волинь, багату родючими ґрунтами та відносно малозаселену, тому не дивно, що частина переселенців осідала тут. Мігранти рухалися трактом від Варшави — Ковель, Луцьк, Рівне, Житомир — до Києва й далі. Вздовж цієї дороги з'явилося чимало німецьких поселень, одним із яких і стала Копачівка.

Перші масові переселення починаються з 1830-х років. Привід — польські повстання 1830–1831 років проти царизму. Німці, не поділяючи ідеї польської незалежності, схвально ставилися до заходів російських чиновників із припинення заворушень. Тим самим викликали на себе різку реакцію від польського населення. Тоді заснували кілька поселень у Луцькому, Рівненському, Житомирському, Новоград-Волинському повітах. Зросла кількість німців у містах і містечках Волині. Найбільше іммігрантів було в Рожищі та його околицях. Переважно німецькі поселення були малочисельними та складалися з 20–30 господарств, найбільші — зі 100. Наймасовіші переселення припали на 1860-і роки. Колонія в Копачівці заснована між 1859–1862 роками. Станом на 1868 рік вона нараховувала 102 мешканці. О. М. Цинкаловський у своїй книзі «Стара Волинь і Волинське Полісся» згадує, що на кінець ХІХ ст. у колонії Копачівка було 19 домів і 100 жителів. А видання «Материалы для исследования Волынской губернии» (вып. 2, 1869) вказує про 16 домів, 48 чоловіків і 54 жінки. Німецькі колонії були й у сусідніх селах — Башовій, Олександрівці, Бейнарівці, Олександровому й ін.

Новим німецьким громадам надавалося право власності на землю під поселення, дозволялося будувати для потреб колоній водяні та повітряні млини, купувати у власність землю для

обробітку. Значні пільги мали поселенці при сплаті податків і у виконанні різних повинностей. Хоча політика центрального російського уряду була в цілому сприятлива, та у колоністів часто виникали непорозуміння з місцевими чиновниками — величезна бюрократія, хабарництво й ін.

За даними тогочасної статистики, на Волині в 1859 році оселилося 3983 євангелісти (мають на увазі німців), із них тільки 937 — у містах. У місті Рожищі — 450, в його околицях (сільській місцевості) — 489.

Більшість мігрантів, переселяючись, ішли пішки, тягнучи за собою невеликі візки з домашнім скарбом. Заможніші їхали возами, накриваючись наметами. Колоністи везли із собою сільськогосподарські знаряддя та переганяли скотину. На початках усі свої зусилля новосели спрямовували на обробіток землі. Й лише тоді, коли вона давала перші врожаї, бралися до будівництва, розводили худобу, купували інвентар. Жили в перші роки в землянках, тимчасових наметах, бараках. Розпочинаючи будівництво садиб, німці найперше ставили хліви, стайні, комори, стодоли, а вже потім помешкання. Будівлі зводили громадою, переходячи з одного двору до іншого. В центрі поселення, як правило, розташовувалися молитовний дім, школа, адміністративні будівлі. Часто на початках існування колоній для культових відправ збиралися в хаті одного з поселенців. У копачівській колонії молитовний дім («каплиця» — chapel) був у приміщенні німецької школи.

Для спорудження житла використовували ліс, який викорчувували перед тим, як розорати землю, для покрівлі брали соломку. Стиль німецьких будівель був близьким до українських. Відрізнялося розміщення будов: українці ставили хату біля дороги, а за нею розташовували господарські споруди. Німецькі ж садиби утворювали своєрідну підкову. Посередині її було людське помешкання, яке від дороги відділяв квітник. Із одного боку від нього зводили приміщення для реманенту, з другого — стодолу та комору. За будинком розбивали сад і город. Німецькі колоністи в основному жили дуже скромно, маючи лише найнеобхідніше.

Скасування кріпосного права, прийняття 1861 року закону про передання в оренду іноземцям поміщицьких земель строком до 36 років, відміна пільг у Польському царстві сприяли збільшенню німецьких колоністів у Волинській губернії. Впровадження реформ

1861 року викликало гостру нестачу робочих рук у великих поміщицьких господарствах. Це посилювало приплив іноземців, які осідали на приватних і орендованих землях. На початку ХХ ст. на Волині було близько 700 німецьких колоній — великих і маленьких.

Що стосується землеволодіння німецьких іммігрантів, то слід зазначити, що тільки незначна частина колоністів, яка приїжджала на Волинь із певним капіталом, могла придбати землю у приватну власність. Іноді лише після декількох років господарювання на умовах оренди німецька громада викупувала оброблювану землю. Купували її, як правило, гуртом, а потім паювали між собою відповідно до грошового внеску.

Найбільш поширеною формою землеволодіння серед колоністів була тимчасова, без права власності, оренда державної або приватної землі. Німецькі поселенці за користування орними й іншими земельними ділянками платили державі або поміщику (як у Копачівці) регулярний грошовий оброк — чинш, розмір якого визначався на основі підписаних контрактів. Угоди укладалися на тривалий термін, найчастіше — 20 або 30 років, а після 1884 року — на 12. Спочатку громада підписувала контракт із власником землі, а потім поселенці укладали між собою угоди на користування окремими ділянками.

Величина орендної плати не була сталою. Розмір чиншу був неоднаковим не тільки в різний час і в різній місцевості, але й у тому ж самому маєтку, бо залежав від якості й кількості землі, що оброблялась, а також від числа працівників у сім'ї, чи має вона худобу тощо. У приватних маєтках розмір чиншу, як правило, був значно вищий, аніж у державних.

Не завжди місцеві землевласники були коректними у ставленні до німецьких переселенців. Після укладення контракту на оренду землі з колоністами поміщики нерідко порушували угоди, підвищуючи плату. Це, звичайно, викликало обурення німецьких громад.

Колоністи також брали в оренду з правом викупу в майбутньому необроблену цілину, часто — порослу лісом землю, і докладали величезних зусиль для її обробітку. Не дивно, що через якийсь час у них виникала думка, що ця земля є їхньою власністю і вони боляче сприймали будь-які дії, які обмежували їхні права господарювання.

На початку 1880-х років закінчувалися терміни контрактів на оренду землі й власники, прагнучи отримати щонайбільше прибутків, значно підняли орендну плату. Німецькі громади, не бажаючи покинути вже обжиті місця і не заперечуючи проти підписання нових угод у цілому, відмовлялися лише змінювати умови про розмір плати, прописані в старих договорах. Тому нерідко власники землі починали довготривалі судові процеси проти колоній і, як правило, за допомогою хабарів вигравали їх. Проте виконати вирок органів правосуддя було непросто. Після від'їзду судового виконавця, який, виконуючи рішення влади, виганяв орендарів, вони знову поверталися до своїх домівок. Під час наступного приїзду власника землі у колонію його вже супроводжували війська або поліція.

Особливий резонанс викликав конфлікт у володіннях поміщика Семіонтовського в нашій Копачівці. 25 листопада 1880 року сюди прибув судовий виконавець, щоб здійснити рішення з'їзду суддів про виселення з поміщицької землі колоніста Андреаса Зауера. Зустрівши спротив останнього, виконавець звернувся по допомогу до поліцейського урядника. На підтримку Зауера зібралося близько 50 німців (тут передбачалося виселення ще кількох десятків переселенців). Вони зірвали з пристава знак і забрали судові документи. Справа отримала величезний розголос у губернії, й у Копачівку приїхав спеціальний агент німецького консула Реслер для заспокоєння колоністів. Ті зустріли його з повагою, але він не одобрив їхню поведінку і вмовляв підкоритися владі. Це не допомогло, і хвилювання поширилося на інші колонії повіту. А сам Зауер був вигнаний тільки 29 квітня 1881 року, і то за допомогою військових, які оточили будинок, вивели жителів і розібрали його. Громада колоністів, яка зібралася на ту подію, була готова до зіткнення, але цьому вдалося запобігти. І хоч до кровопролиття не дійшло, та судовий виконавець попереджував, що в майбутньому без зброї не обійтися, бо німці добровільно виселятися не будуть. Він був правий, хоча з часом колоністи зрозуміли, що протистояння ніколи не закінчується на їхню користь, і шукали інших шляхів продовження оренди землі.

Поступово відбувався процес диференціації: одні поселенці розорювались, інші — збагачувались, скуповуючи або свавільно захоплюючи земельні ділянки як у своїх співвітчизників, так і в місцевих поміщиків чи селян. Інколи більш заможні колоністи

привласнювали громадські угіддя, що надавалися кожному німецькому поселенню для спільного користування. Часто місцеві поміщики з великою вигодою віддавали громадські селянські землі під поселення німців-іммігрантів.

Головним заняттям німецьких переселенців було сільське господарство. На початку ХХ ст. 84% від загальної кількості колоністів заробляли собі на прожиття рільництвом. Значне місце посідало і садівництво, городництво, вирощування хмелю. Основна частина земель німецької громади була орною — 71,5%, решта — місця для пасовищ, луки й ін. Лише 5,5% угідь не використовувалося. Найбільші посівні площі відводилися під озиму та яру пшеницю. Значно менше сіяли жита, гречки, проса, конюшини. Другою за популярністю культурою була картопля.

Дослідники сільського господарства у Південно-Західному краї Російської імперії визначили типову для волинських німців сівозміну: на місці, де торік росла пшениця, сіяли жито, а після картоплі — овес. Активно використовували природне удобрення — гній, компости й ін., які вивозили навесні, безпосередньо перед оранкою. Застосовували знаряддя праці, традиційні й для українців, — серпи, плуги, коси, ціпи й ін.

У німецьких господарствах на Волині було достатньо розвинуте тваринництво. Німці привозили сильних, породистих коней-ваговозів, яких розводили для потреб власних господарств і дуже рідко продавали. Вони не використовували волів як робочу силу. Чимало господарств займалися виключно тваринництвом. Вирощування великої рогатої худоби мало молочну спрямованість. Племінні корови давали можливість німецьким сім'ям створювати попит молочних продуктів на волинських ринках. На потреби ринку було орієнтоване і розведення свиней. Овець і кіз вирощували рідко, переважно заради вовни й овчини. В Копачівці не відставали від загальної тенденції. Як пише видання «Материалы для исследования Волынской губернии» (вып. 2, 1869), тутешні колоністи мають хороший стан землеробства, але це не є основним їхнім заняттям. На першому місці в цих хазяїв утримання худоби, виготовлення масла та сиру для продажу. Багато з них обробляє ліс для будівництва. В господарствах усіх жителів Волині німецького походження обов'язково були городи та сади. Проте лише ті, хто проживав поблизу міст, постачали овочі та фрукти на продаж.

Основним багатством Волині, крім родючої землі, були ліси, а промислової деревини потребували в багатьох країнах Європи. Тому, коли німецькі колоністи запропонували свої послуги у доставці лісу на європейський ринок, волинські поміщики радо пішли з ними на укладення угод. Деревина відправлялася на підводах до залізниць, а далі — до Німеччини, де ціни на неї були досить високими. В багатьох селах німці засновували різні за розміром підприємства з переробки лісу, на яких працювали як місцеві безземельні селяни, так і переселенці.

Як піддані Російської імперії, колоністи відбували такі головні повинності: брали участь у будівництві та ремонті доріг, мостів, гребель та ін., зобов'язані були надавати військовим вози за вимогою, утримували школи й виконували інші мирські та грошові обов'язки.

Разом із німецькими переселенцями з'явилися упряж із двох коней, новітній сільськогосподарський інвентар й ін.

Так як німецькі господарства були «закритими», то досить розвинутим було громадське життя. Внутрішні справи колонії вирішувалися колегіально, на своєрідному вічі. Питання, які розглядалися й розв'язувалися спільно: розподіл земельних ділянок, угідь для випасу худоби, спорудження помешкань для поселенців, культових і адміністративних будівель, шкіл. Усі посади в адміністрації були виборні. За результатами голосування обирали і старосту, який управляв колонією в період між загальними зборами.

Поселенці створювали свій мировий суд, який не підпорядковувався місцевій владі. Судочинство здійснювали згідно зі звичаєвим правом і законами своєї батьківщини. Кожне німецьке поселення направляло представників у земські органи управління. Самоврядні органи німецьких колоній вирішували різні проблеми громади — спільне зведення будівель, обробіток землі, корчування лісу й ін. Урядовці вимагали, щоб із ними узгоджували кандидатури на керівні посади у самоврядуванні.

В німецьких колоніях на Волині велику увагу звертали на навчання та виховання молодого покоління. Практично в кожному великому поселенні працювали церковно-приходські школи. Найосвіченішою людиною в колонії вважався кантор, до кола обов'язків якого входило учити і виховувати дітей. Кантори навчали своїх учнів грамоти, знайомили з історією церкви й

основами Євангелія. Зі світських наук вони викладали арифметику, окремі відомості з географії, історії. Навчання велося німецькою. Крім того, кантори вчили дітей латини, польської та місцевої мов. Рівень освіти не був однаковим у всіх колоніях. Були й такі поселення, де ця важлива справа опинялася в руках малоосвічених людей.

Коли в 1885 році в місті Рожищі пастор провів опитування серед канторів навколишніх німецьких громад, то на його запитання «Де й яку освіту здобули?» частина відповідей була приблизно такою: «Колишній солдат австрійської армії — там і отримав освіту» або «ходив до початкової школи в Марувілі у Польщі» й ін. Але до честі канторів слід сказати, що їхньою заслугою було те, що практично все німецьке населення вміло писати і читати не тільки рідною, але й місцевою мовою. Німецьку церковно-приходську школу мало й наше село. В історії Рожищенського приходу лютеранської громади, до якої і належали місцеві німці, йдеться, що в Копачівці була школа, при якій діяла капличка (молитовний дім). Заклади утримувалися на кошти громади.

В 1887 році в німецькій освіті відбулися зміни. Указом від 8 жовтня 1887 року всі школи були підпорядковані міністерству народної освіти Російської імперії. Розпочалося масове насадження російської мови, втручання місцевих чиновників у внутрішні справи колоній.

У багатьох поселеннях німців практикували лікарі та навіть діяли лікарні. Послугами користувалися не лише поселенці, але й жителі довколишніх сіл, а також чиновники, службовці, що свідчить про високий рівень медичного обслуговування.

Одне з найважливіших місць у житті тогочасної людини посідала релігія, традиції якої передавалися від батьків до дітей. За віросповіданням німецькі колонії були дуже різноманітними — католицькі, менонітські, лютеранські й інші. Копачівські німці, як уже було сказано вище, були лютеранами. Вони підпорядковувалися Рожищенському приходу, створеному в 1862 році. А власного пастора цей прихід отримав у 1872 році, ним став Paul Hirsch. До цього приходом опікувалися вікарії. У 1878 році в Рожищі вже була освячена кірха.

Щодо цвинтаря, то відомо, що лютеранське кладовище було в селі Ужова, де ховали людей із навколишніх колоній. Його

розорали радянські робітники. Ще один лютеранський цвинтар діяв на Олександрівці, й також розораний. На жаль, такі знущання над пам'яттю не були поодинокими і стосувалися не тільки німецького населення, але й польського, єврейського й ін.

З метричних даних можна, наприклад, дізнатися про весілля, яке відбулося 1899 року:

Trauung 1899 (*Весілля 1899*)

Bräutigam Heinrich Schäfer aus Kopatschewka, Ujesd Luzk
(*Наречений Генріх Шефер із Копачівки, Луцький повіт*)

Sohn v. Michael Schäfer und seiner Ehefrau Friderike, geb. Schwarz
(*Син Майкла Шеперда та його дружини Фредеріки, уродженої Шварц*)

gebürtig aus Olechow, Gubernia Petrikau, ev.-luth. Glaubens
(*уродженців Олехова, Петроковська губернія, євангелістсько-лютеранської віри*)

ledig, 29 Jahre (*неодружений, 29 років*)

Braut Emma Weidner (*Наречена Емма Вайднер*)

aus Kol. Wonsowitz, Ujesd Luzk (*із колонії Вонсовичі Луцького повіту*)

Tochter v. Michael Weidner und seiner Ehefrau Karoline, geb. Krüger (*дочка Майкла Вайднера та його дружини Керолайн, уродженої Крюгер*)

gebürtig aus Konin, Gubernia Kalisch, ev.-luth. Glaubens
(*уродженців міста Конін Каліської губернії, євангелістсько-лютеранської віри*)

ledig, 20 Jahre (*неодружена, 20 років*)

Aufgebote am 24. und 31. Januar und 7. Februar 1899 (*одружені 24 і 31 січня і 7 лютого 1899 року*)

Getraut am 9. Februar 1899 in der ev.-luth. Kirche Roshischtsche vom Pastor Hofmann

Zeugen: Johann Teise, Samuel Klapschein (oder Klapstein)
(*повінчані 9 лютого 1899 року в євангелістсько-лютеранській церкві м. Рожниця пастором Гофманом, свідки — Йоганн Тейз, Семюел Клепшейн*)

В 1904 році на Волині відправи релігійних служб проводились у 13 кірхах і 191 будинку молитви. В німецьких поселеннях

терпимо ставилися до релігійного сектантства. Широко пропагували свої релігійні переконання меноніти, які одними з перших переселилися на Волинь ще в 1830-х роках і заснували поселення та суконні фабрики на Вовнянці. Вони організовували спільні читання, проповіді, псалми і т. д. не тільки у власних громадах, але й у сусідніх селах. Протестанти-меноніти мали повагу в місцевого населення, тому не дивно, що деякі положення їхнього вчення знайшли своїх прихильників. А це в свою чергу створило в II пол. XIX ст. ґрунт для появи серед місцевого населення Волині баптизму, штундизму й ін.

Швидкий ріст німецьких колоній у II пол. — наприкінці XIX ст. та погіршення відносин із Німеччиною призвели до значного занепокоєння урядових чиновників. У середині 80-х процес колонізації Південно-Західного краю був визнаний шкідливим і небезпечним, тому почали вживатися кроки щодо його припинення. Один із перших заходів, що значно обмежив потужний міграційний потік, мав економічне підґрунтя. Указ від 1887 року забороняв продавати землю негромадянам імперії. Таким чином уряд фактично змусив німецьких колоністів прийняти російське підданство. А місцеві чиновники зобов'язані були сприяти утворенню змішаних поселень, поступово прибираючи управління колоністами до своїх рук. Уже на початок XX ст. німецькі поселенці в офіційних документах вважаються місцевими селянами.

Як реакція на такі дії влади починається процес міграції німців за межі Південно-Західного краю. Ці переселення відбувались як углиб імперії, так і за кордон — наймасовіше у першу хвилю еміграції німецьке населення виїжджало в такі країни, як Бразилія, Аргентина, Канада, США й ін.

За словами Затиць Н. Т., німці мешкали в Копачівці ще до 1939 року, коли були вивезені радянською владою на Сибір чи в Німеччину. На той час їх у селі залишилося дуже мало — близько 6–7 сімей і проживали вони трохи західніше від дороги Луцьк–Ковель.

Завдяки знову ж таки метричним книгам вдалося віднайти імена та прізвища німців, які народилися та мешкали в Копачівці впродовж 1870–1880 років. Ці люди творили історію нашого села, саме їхній праці ми завдячуємо тією Копачівкою, яку перейняли від них наші предки.

Народжені в Копачівці впродовж 1870–1875 рр.

Bluem, Adolph 31 Mar 1873 Kopatschewka Martin (батько)
Nickel, Eleonore (мати)
Rahn, Christine 18 Dec 1874 Kopatschewka Michael (батько)
Harbach, Wilhelmine (мати)
Sauer, Eduard 21 Apr 1873 Kopatschewka Andreas (батько)
Wilhelmine (мати)
Wojan, Adolph 14 Jun 1873 Kopatschewka Johann (батько)
Wilhelmine (мати)

Впродовж 1875–1880 рр.:

Rachui, Adolph 1 Apr 1876 Kopatschewka Christian (батько)
Rosine (мати)
Rachui, Christian 4 Apr 1876 Kopatschewka
Rahn, Christine 8 Jun 1876 Kopatschewka Michael (батько)
Wilhelmine (мати)

Серед них можемо побачити і сина відомого Андреаса Зауера, якого виселяли з колонії у 1881 році. Батьки цих на той момент новонароджених і були тими, хто тяжкою працею корчував дерева, відкриваючи тим самим цілинні землі для майбутніх господарств Копачівки.

Єврейське населення

Євреї становили чималу частину населення Копачівки. Спробуємо подивитись і на їхнє життя і побут на наших землях. Для кращого розуміння цього народу відійдемо трохи до історії та суспільно-економічного становища цієї нації, що, безперечно, було відмінним від звичайного місцевого.

Загалом у Волинській губернії в ХІХ ст., окрім автохтонного населення, найчисленнішою була єврейська громада. Заселення євреями Волинського краю, як і всієї території України, відбувалося нерівномірно, хвилями. Євреї є одним із найдавніших етносів, які проживають на українських землях. Їхні громади існували у Київській Русі в Х–ХІІІ ст. Вони були вільними людьми і жили з транзитної торгівлі. На Волинь сини Ізраїлеві прибували зі Сходу (Хозарія, Крим), а з початку ХІІІ ст. — із країн Західної

Європи. Існували єврейські райони у Володимирі, Луцьку й ін. Виключно єврейські поселення на Волині почали створюватися вихідцями з Литви у XIV ст. Однак найбільш масовий міграційний потік представників єврейського етносу відбувався з території польських земель після укладання Люблінської унії 1569 року. Саме тоді велика кількість євреїв ринула на Волинь, що увійшла до складу Речі Посполитої, де вони користувалися відносними привілеями. А після 1795 року ця територія відійшла до Російської імперії, а разом із цим єврейське населення отримало зміни у своїх правах.

Землі Правобережної України у цілому та Волині зокрема до кінця XIX ст. залишалися територією, на якій зосереджувалася чи не найбільша група східноєвропейських євреїв-ашкеназі. Вони відзначались освіченістю, серед них були торгівці, ремісники, хлібороби. Колишні польські євреї становили ядро єврейства Правобережжя та Волині. Їхнє суспільно-економічне становище та побут були сформовані особливостями, які склалися історично на основі традицій і законодавства польських урядових структур, і докорінно відрізнялися від життя євреїв Лівобережжя. Приєднання Волині до Російської імперії поставило перед російським урядом зовсім нове для нього єврейське питання.

У Речі Посполитій досить уважно ставилися до євреїв. Польською владою за 30 років було проведено 5 переписів єврейського населення. Такі статистичні обліки провели у 1765, 1778, 1784, 1787, 1790 роках. За даними цих переписів можна побачити і кількість євреїв, що проживали у наших краях. За переписом 1765 року в Рожищі було 17 мешканців цієї національності, у Тростянці — 11, у Бейнарівці — 4, Копачівки у даних на цей рік немає. У 1778 році: Рожище — 14 євреїв, Тростянка — 2. У 1784 році: Рожище — 13, Тростянка — 3, Бейнарівка — 2 і Копачівка — 2 євреї. У 1787 році дані точно такі самі, як і попереднього перепису. Як бачимо, тоді кількість єврейського населення на наших землях була незначною, але з часом зростала.

Соціально-економічне становище євреїв регулювало старе польське законодавство, що впродовж 20 років після відходу до Росії продовжувало діяти на Правобережжі. Водночас проблеми єврейства регулювалися різними царськими указами, постановами й ін. 23 грудня 1791 року Катерина II указом встановила межі

постійного проживання євреїв (Катеринославська, Херсонська, Таврійська, Київська, Волинська, Подільська, Чернігівська, Полтавська, Мінська, Віленська, Бессарабська, Астраханська губернії). Ці акти поклали початок формуванню так званої смуги осілості. Тенденція в політиці царизму щодо єврейства — адміністративне обмеження території та прав євреїв, намагання запобігти проникненню їх у «великоруські» губернії, зосередивши переважно в західних регіонах імперії.

В 1802 році в Петербурзі створено «Комитет о благоустройстве евреев». На підставі висновків цього комітету 3 грудня 1804 року Олександр I затвердив «Положення про євреїв». Цей документ зберіг лінію осілості, до якої входили 15 губерній, зокрема і Волинська, відмінив подвійний податок для єврейських фабрикантів, ремісників і землеробів. За цим положенням обов'язком представників цієї нації було приписатися до місця постійного проживання. Для виїзду за межі осілості єврей мав отримати дозвіл місцевої поліції чи губернського начальства, який давався для вирішення торговельних, судових чи пов'язаних зі спадком справ. Залишати місце постійного проживання дозволялося тільки на півроку, інколи додавали ще два місяці. Право перебувати за межами смуги осілості мали лише особи з вищою освітою й купці I гільдії, але теж із певними обмеженнями.

«Положення» також передбачало в офіційних документах євреїв указувати поряд із іменем і прізвищем, яке би походило від назви місцевості, де вони постійно проживали. Також тут визначалися серйозні обмеження діяльності євреїв. Зокрема, їх позбавлялося права утримувати шинки, заїжджі двори протягом трьох років (до кінця 1808 року).

Нове ущемлення прав євреїв пов'язане з періодом царювання Миколи I. За 30 років його правління видано більше ніж 60 нормативних актів, які визначали політику уряду стосовно єврейського населення. 26 серпня 1827 року Микола I підписав указ, згідно з яким єврейські юнаки вперше призивалися до російської армії. Раніше вони лише сплачували рекрутський податок. На території смуги осілості єврейські мешканці становили понад 8% від загальної кількості населення.

У Волинській губернії євреї намагалися селитись окремими етнорелігійними громадами. Євреї Волині утворювали общини. Складовими частинами общини були міньяни — релігійні

об'єднання не менше ніж із 10 осіб, старших від 13 років. Общини надавали своїм членам релігійні, судові, соціальні та фінансові послуги, утримували школи. Кожна єврейська громада з моменту утворення прагнула в першу чергу забезпечити себе синагогою, кладовищем і судом. Для Копачівки ці речі також присутні. Відомо, що неподалік дороги на Башову була місцева невелика синагога, цвинтар значився в Рожищі, щодо суду — інформації, на жаль, немає.

Бюджет общини формувався шляхом надходження «коробкового збору», який включав, окрім інших, податки на свічки й т. д. Із діяльністю общини було тісно пов'язане також виникнення й існування кагальної організації. «Кагал» із єврейської означає «збори». Це схід населення, де вирішувалися важливі питання. У російському законодавстві кагал розглядається як податковий орган уряду. Діяльність кагалу передбачала нагляд за синагогою, кладовищами, лікарнями, школою, своєчасною сплатою податків, виконання судової функції, релігійно-виховної тощо. Кагали також вирішували, кого та коли відправляти на рекрутську службу. На чолі кагалу стояло 4–5 старійшин, разом із почесними членами вони утворювали правлячу колегію, яка розв'язувала громадські справи. Податки збирались і вносились у державну казну. Уряд не змінював систему єврейського самоврядування. В губерніях були створені повітові та губернські кагали. Російські чиновники, втручаючись у роботу кагалу, поступово урізали його права аж до одного — збору податків та регулювання внутрішньообщинного життя.

В 1844 році Микола I скасовує кагали та передає їхні функції до компетенції міських управ і ратуш. Фактично це був кінець самоврядуванню общини, яка відповідала лише за податки. У II пол. XIX ст. Росія стає на шлях промислового розвитку, і євреї відіграли в її економічному піднесенні не останню роль. Накопичений єврейський капітал використовувався для створення банків, акціонерних товариств, на будівництво фабрик та перших залізниць. Завдяки євреям пожвавилася торгівля.

У травні 1882 року були видані «Тимчасові правила», згідно з якими єврейському населенню заборонялося проживати в сільській місцевості, купувати у власність нерухомість поза містечками та містами і навіть орендувати земельні угіддя. Це призвело до скупчення великої кількості євреїв у міських населених пунктах

губернії. Слід сказати, що не завжди та не скрізь ці правила виконувалися. Виселення відбувалося за доносами або за внутрішніми рішеннями повітів.

У 1886–1887 роках обмежувальні постанови стосувалися права євреїв щодо вступу їх до гімназій і училищ на всій території Російської імперії. Все наступне законодавство так чи інакше обмежувало життєдіяльність єврейського населення. Тільки 1917 року була ліквідована смуга осілості. Найстрашнішим проявом антисемітизму в державній політиці царизму XIX–XX ст. стали єврейські погроми. Зосередження євреїв у смузі осілості так чи інак зачіпало інтереси місцевого населення. Велась активна пропаганда на державному рівні, що в усіх бідах народу винні євреї, які обдурюють і споюють християн. На Волині масових погромів не було. В Луцьку та Рожищі — містах, де була численна єврейська громада, — організовувалася самооборона.

Найбільше представників цього етносу було саме у Волинській губернії. Населення губернських міст більше ніж на половину складалося з євреїв. Скажімо, у Луцьку їх було 59,7%, в Житомирі — 46,6%, а в менших містечках іще більше: так, у Любомлі — 73,8%, а в Рожищі — 82,7%. Згідно зі всеросійським переписом 1897 року, зі 648 жителів Копачівки 226 було єврейської національності, а за пізнішим польським 1921 року їх кількість становила 274 особи. Тільки 10,2% усіх євреїв губернії були розселені в селах, притому вони проживали у польських поселеннях на зразок Копачівки.

В кінці XIX — на початку XX ст. більшість євреїв заробляли на прожиття ремеслом і торгівлею. Це були незаможні крамарі, шевці, кравці, ювеліри, які становили єврейський «середній клас». Вироби єврейських майстрів відзначались якістю і були популярні в місцевого населення. Єврей-ремісник був у одній особі і майстер, і продавець своєї продукції. Це сприяло появі специфічного різновиду ремісництва краю — коробейництва, яким заробляла собі на хліб майже третина всіх умільців. Задля збуту своєї продукції ремісники ходили по майстернях інших виробників, здійснюючи своєрідний натуральний обмін товарів. Більшість майстрів не знаходила замовлень у містах і була змушена шукати заробітків у селі.

Середній заробіток ремісника становив від 4 до 10 рублів на місяць. Наймані робітники в майстернях отримували 2–4 рублі.

Згідно з описом київського генерал-губернатора І. Фундукля, євреї-ремісники «жили дуже тісно, часто по декілька сімейств у одній або двох невеличких кімнатах старої халупи, так що вночі, коли всі вдома, на підлозі не залишається місця для сну. Більшість таких будинків розділені коридорами, у яких влаштовують невеличкі ручні заводи або майстерні, як ось: воскобійні, свічкові, шкіряні й т. п., працюють родиною і відразу ж там і живуть — серед смердючих матеріалів і виробів».

У багатьох місцях поряд із такими домашніми майстернями розміщувалися склади сирих шкір чи іншої сировини. Навкруги накопичувалися відходи, в повітрі ширився сморід. Така антисанітарія зумовлювала високий рівень смертності. Злиденне становище ускладнювалося ранніми шлюбами і традиційними багатодітними сім'ями.

Багато євреїв були купцями. З Волинської губернії вони вивозили за кордон льон, прядиво, хліб, а ввозили шовк, сукно, каву, цукор і вино. Частина дрібних торгівців ходила від села до села, купуючи в селян хліб та інші продукти і продаючи необхідні їм речі — сіль, посуд, коси, серпи і т. д. Центром господарського життя єврейської громади був базар. Він забезпечував їх основними засобами до існування: ремісники торгували своїми виробами, а купці продавали свої товари. Копачівські євреї їздили на базар до Рожища. У 20–30-х роках ХХ ст. він відбувався щопонеділка і збирав силу-силенну людей із усієї округи. Фермери зі всього району прямували у місто возами, повними продуктів. Євреї купували сільськогосподарську продукцію у неєврейського населення, те ж у свою чергу брало у них власного виробництва взуття, одяг, побутові вироби і, звичайно ж, горілку.

Часто євреї займалися лихварством. Із розвитком ринку грошей, іще з ХІІ–ХІV ст., воно стало одним із традиційних і здебільшого виключно єврейських занять.

У книзі про євреїв міста Рожища «Рожище. Мій старий дім» є невеличкий розділ і про копачівську громаду. Так, Моше Рабин згадує, що єврейська община в селі налічувала близько 80 сімей (у період 20–30-х років ХХ ст.). Тут були купці, комерсанти, дрібні ремісники та навіть землевласники. Громада мала свого равина, шохета (особа, яка відповідає за ритуальне вбивство птиці чи худоби відповідно до єврейських традицій), а також була місцева невелика синагога, що розміщувалася неподалік сучасної дороги на

Башову. Відносини між євреями та неєврейським населенням, яке було здебільшого польським, зберігалися дуже добрі до початку Другої світової війни.

М. Ф. Кирильчук пише, що у власності в копачівських євреїв був млин, який належав двом братам, одного з котрих звали Мошко. Брати цей млин застрахували, а потім підпалили і за це отримали від тогочасної влади, яка була польською, велику страхову виплату. За ці гроші вони у 1927 році збудували новий млин на чотири поверхи, який із реконструкціями зберігався аж до 23 вересня 2010 року, коли знову ж таки згорів. Лариса Олександрівна Свиридчук (1930 р. н., дочка Трофимовича Олександра Івановича, жителя Копачівки) згадує, що, коли млин горів, полум'я перекинулося на їхній будинок, який стояв поруч, і загорівся причілок хати. За це брати-євреї провели їм світло від млина. Ці брати були дуже багаті, у центрі села при самій дорозі мали великий розкішний будинок із ганками, все село милувалося тою красою.

В Копачівці євреї володіли також перукарнею. По дорозі до села Тростянка, з лівого боку (де зараз будинок «Польки»), жила єврейська сім'я, яка скуповувала у населення зерно, а потім продавала. Вони мали власну велику зернову комору. Поряд мешкав римар, виробляв шкури. Ближче до перехрестя жив єврей Фалик, що мав свою майстерню з ремонту і пошиву взуття. Там, де сучасне помешкання Хвиців, жив єврей Моньо, він мав свій магазин, де торгував оселедцями та гасом. На місці пам'ятника полеглим у Другій світовій війні односельчанам був великий магазин, у якому євреї продавали різний товар. У напрямку Рожища була крамниця, де продавалися тканини. В центрі села діяв великий ресторан. Він належав єврею Мошку, який також торгував горілкою. За цим рестораном був гарний сад, де росли різні фруктові дерева. Євреї, які проживали в Копачівці на той час, окрім торгівлі, займалися і землеробством. Землю обробляли самі, інколи наймали людей, які заборгували їм.

Стосовно повсякденного життя єврейського населення Копачівки. Як і зараз, так і в той час (ідеться про міжвоєнний період), життя людей у селі змінюється залежно від пори року. Коли приходила весна, навкруги все розквітало й оживало. Село тонуло в цвіті вишень, яблук, груш, наповнювалось ароматом бузку. Навесні євреї відзначали декілька великих свят, серед яких

Песах — у пам'ять про визволення єврейського народу з рабства Єгипту. На Песах готували традиційні страви — буряковий пасхальний борщ, із яєць випікали мацу. Центральною подією Песаха, що тривав вісім днів, був Седер (ритуальна сімейна трапеза; з івр. — «порядок»). Так, напередодні в єврейських будинках починали велике прибирання. Комори, особливо харчові, відчинялись і повністю очищалися. Мідь і срібло зносили в одне місце, де жінки і дівчата збиралися та змагались у вправності його чищення. Підготовлювали піч для пасхи, посуд замочувався у ванній упродовж трьох днів. А вже на сам Седер із самого ранечку на кухні був гвалт — кипіла робота. Готували всі традиційні страви, серед яких і найбільш очікувані кнедлі. І ось, нарешті, наставав вечір, власне Седер, що передбачав зібрання за святковим столом усієї родини.

Наприкінці весни або на початку літа єврейське населення святкувало Шавуот. До цього свята діти збирали зелень і очерет, як того вимагає звичай, і ділили його на всіх, зокрема несли й у синагогу. Напередодні Шавуота збирали також лепеху, що є дуже схожим із нашим святкуванням Трійці. Літо — час відпочинку єврейської молоді, що часто навчалася далеко від дому. Одним із головних літніх свят є так зване Тіша Б'ав, що було дуже урочистим, пісним і траурним. Трапеза цього дня складалася з вермішелі, звареної на молоці. Чоловіки відвідували синагогу, а жінки збиралися на запрошення одна в одної, сідали на підлогу й «оплакували руйнування Другого Храму».

Восени, коли небо лило дощі й навкруги було багато бруду, євреї проводили свято розкаяння — Йом-Кіпур (івр. «день очищення»). Для спокути використовували курей, які мали б узяти на себе людські гріхи в час Страшного суду. Вранці цього дня ніхто не працював. Чоловіки вивчали святі скрижалі, а жінки готували на кухні. Родичі та сусіди приходили одне до одного просити вибачення за образи, заподіяні протягом року. Батько благословляв кожного члена сім'ї. Атмосфера була дуже урочистою. Проте не всі осінні свята у євреїв сумні. Наприклад, у день Сімхат Тори люди, після відвідування синагоги, продовжували святкування вдома. Серед усіх страв була особлива — горілка з перцем і медом. Усі веселилися, співали й танцювали.

Потім приходила зима — холодна, сніжна та морозна. Це був закритий сезон, коли євреї проводили більшість часу в приміщенні,

збираючись біля печі, що палилася дровами. Довгі зимові вечори — час для навчання в синагогах і різних організаціях, а також для обміну думками про політику (що на той час була досить жваво обговорюваною темою та небезпечною водночас), ідеями, мріями про сіонізм і взагалі для будь-яких розмов.

Цікаво проводилося також і єврейське весілля. Приготування розпочиналися приблизно за півроку до дати, коли кравець у супроводі своїх підручних приходив, щоб почати шити придане та весільну сукню для нареченої, а також одяг для членів сім'ї. Другий етап підготовки — прибуття кухарів і їхніх помічників, які готували весільні делікатеси. Двері будинку молодої, здавалося, не закривалися протягом останніх двох місяців до події. Всі родичі, сусіди та друзі приходять, щоб допомогти порадою, ідеями або просто благословити. В тиждень весілля з'їжджається вся рідня. Вони приїжджають із усіх куточків, разом із дітьми, і будинок наче перетворюється в ярмарок. Потім приходить сім'я нареченого вести переговори стосовно посагу. Весілля відбувалося в декількох будинках сусідів, бо ж треба було вмістити сотню, а то й більше людей, а великих приміщень тоді не було. Подавали святковий обід, із дверей складали сцену, грав оркестр. Після святкування, церемоній і благословень гості розходяться, сім'я повертається додому, всі потомлені, але вдоволені, а будинок виглядає ніби після погрому. В селі ж ширяться плітки, ведуться обговорення, розмови про весілля, які не вщухають аж до наступної такої події.

До речі, майже нікого з євреїв у селах чи містечках не називали справжнім іменем. У всіх були прізвиська. Їх придумували від міста походження людини, від заняття чи професії, імені батьків, характеру і т. п.

Загалом же становище єврейського населення різнилося залежно від держави проживання. Так, до 1790-х Річ Посполита надавала євреям певні привілеї, що дозволяло цій нації почуватися хоча би стабільно. Натомість дуже складним для них було перебування під владою Російської імперії, а це майже століття. Весь цей період супроводжувався численними утисками, цькуванням, заборонами та змінами. Друга Річ Посполита скасувала всі ці обмеження, крім заборони обіймати керівні адміністративні посади. Цей проміжок часу позначається розквітом єврейства на Волині в цілому й у Копачівці зокрема.

Поляки

Найчисленнішою та корінною нацією, що і поклала початок Копачівці, були поляки. На Волинь вони масово хлинули після Люблінської унії 1569 року, яка об'єднала Королівство Польське і Литовську державу в Річ Посполиту й тим самим відкрила шлях польським магнатам сюди. Король Речі Посполитої дарував тут польським феодалам і знаті земельні масиви. За поміщиками, які отримали монополію на володіння землею, йшла також і безземельна шляхта. У заселенні правобережних земель, зокрема Волині, активну участь брали польські феодали, які сприяли переселенню і селян. Також заселення краю відбувалося внаслідок стихійних утеч та переселень селянства, яке шукало порятунку від кріпосницького гніту на території етнічної Польщі. Польські поміщики засновували на Волинських землях свої господарства — фільварки, де змушені були працювати селяни, закріплені за феодалами, яких ті переселяли разом із собою.

На польському «Атласі Речі Посполитої 16–17 ст.» уже з'явилася позначка Копачівки, яка зазначається як село з корчмою чи заїжджим двором. У М. Ф. Кирильчука є згадка, що при виселенні пані Каховська, корінна мешканка села, розповідає, ніби на місці теперішнього села був ліс. Поляки викупили цю частину землі, зрізали ліс і викорчували пеньки. А на одному з польських історичних інтернет-форумів один із користувачів пише, що «панич Бродніцкі був бароном, а Копачівка була його власністю, на яку він мав папери». У метричній книзі після 1744 року часто згадуються родини Бродніцких, Вільчевських та Тунських. Швидше всього, що це були дрібні шляхетські роди. Можна припустити також, що саме вони були причетні до утворення села Копачівка.

Щодо соціального складу польського населення тогочасної Волині, то у період із кінця XIX по XX ст. він був досить розмаїтим: перший суспільний клас формували родові магнати, аристократи, другий — середня та дрібна шляхта, третій — селяни, міщани, духовенство. Селяни становили 54,68% (згідно із переписом 1897 року). За даними наукової розвідки 1925 року, найчисленнішу групу польських жителів цього періоду становили нащадки шляхти і селян, що переселилися з Польщі у XV–XVII ст. і осіли тут до 1772 року. Друга за чисельністю група — селяни та робітники, що були вивезені або запрошені землевласниками

наприкінці XVIII — у I половині XIX ст. Третю групу утворювали селяни-переселенці, що мігрували на Волинь із різних місцевостей Польщі.

Польське питання було одним із гострих національних питань у Російській імперії. Після поділів Польщі представники цієї національності не втрачали надій повернути собі державу. Щоб обмежити якимось чином ці прагнення, російський уряд встановлював чимало заборон щодо всього національного польського. Було заборонено відкривати польські школи, викладати польською мовою, видавати нею книжки, газети й ін. Проводилася «деполонізація» краю. Такі утиски спричинили хвилювання серед населення, що призвело до польських повстань 1830–1831 років, а пізніше — у 1863–1864 роках, які були придушені. Учасників заколотів покарали.

Господарське життя польських селян не відрізнялося від загальноволинського. Основою було рільництво. Більшість оброблюваної землі волинські поляки використовували для вирощування зернових (жита, пшениці, гречки), цукрових і кормових буряків, бобових, пізніше — картоплі. В Російській імперії, починаючи з 1861 року (після повстання), вводилися великі обмеження стосовно усього польського, зокрема і шкільної системи. Не сприяла розвитку польської освіти і русифікація краю. Поляки вчилися в церковно-приходських школах, які організовувалися римо-католицькою церквою. Церква була організатором таємних навчальних закладів і загалом рупором національної культури. Багато поляків, котрі прагнули вчитися, відвідували й місцеві навчальні заклади, які відкривала російська адміністрація.

Поляки переважно були римо-католиками. Копачівське польське населення з 1744 року належало до парафії Сокільського кафедрального римсько-католицького парафіяльного костелу, пізніше, до 1921 року до парафії в селі Вишеньки, де ще до нашого часу зберігався костел, побудований у XVIII ст. (зараз — костел у Ковелі). У міжвоєнний період село було у Рожищенській парафії.

Школа

З огляду на багатоетнічний склад населення Копачівки тут діяло декілька шкіл. Найраніше постала німецька школа, що почала свою діяльність зі становленням німецької колонії у селі. Школа була церковно-приходська, навчання проводили кантори або вікарії (духовні особи лютеранської церкви). Єврейське населення навчалось у синагозі. У 1908 році відкривається перша загальносільська школа. Організують її мешканці села Юзеф Кулак, Ян Бродніцкі та Павел Тунські.

Відновлює свою діяльність навчальний заклад після Першої світової війни та зміни влади у 1919 році й має назву «двокласова публічна школа». На посаді директора працював поляк пан Козьол. Школа розміщувалася в трьох будинках, два з яких належали братам Петровським, котрі віддали для проведення уроків по дві кімнати. Пізніше у школі було шість класів.

Так, наприклад, є дані про діяльність школи у 1928/1929 навч. році. В одному класі (IV odzial) навчалось 20 учнів різних років народження, віросповідання і статі: 2 учні 1918 р. н., 3 учні 1917 р. н., 9 учнів 1916 р. н., 3 учні 1915 р. н., 3 учні 1914 р. н. Із них 7 хлопців і 13 дівчат. За релігійним поділом: римо-католиків — 5 хл., 8 дівч., євангелістської віри — 1 хл., православної — 1 хл., 2 дівч., юдейської — 3 дівч. Училися в цій школі мешканці не тільки Копачівки, але й сусідніх сіл — кол. Магазина, Посьолка, Олексадрового та Олексадрівки й ін. Заняття проводилися польською мовою, нею ж вели всю документацію та записи.

Предмети, які вивчали на той час у школі. *Релігія*, яка поділялася на історію релігії та безпосередньо вчення. Наприклад, у першій чверті з цієї дисципліни повинні були вивчити життя і діяльність 12 апостолів та історію Мойсея. *Польська мова*. Незважаючи на те, що серед учнів були діти різної національності, зокрема українці, євреї, німці, вивчали тільки польську мову. Предмет ділився на читання та граматику. Польська мова була щодня. *Рахунки і геометрія* — сьогодення математика. Дітей навчали рахуванню до 1000, 10 000, діленню тощо. *Природа*. Цікавий предмет, на якому школярі опановували ведення господарства і господарських робіт. Приміром, на I чверть у плані зазначено вивчення городніх справ — догляд за капустою, овочами,

бульбою; праця в полі; про глину й пісок тощо. *Географія*. Розглядали карти, зокрема польські, гори — Карпати, Татри й ін. *Історія*. Вивчали польську історію від початку Польської держави й аж до сучасності — «Дива над Віслою» 1920 року, а також біографії князів, королів й інших видатних діячів (Мешко I, Владислав Хоробрий, Конрад Мазовецький та ін.). *Малювання*. З-поміж завдань на першу чверть — малюнки куба, яблука, квіти й листя тощо. *Праця*. Аналог трудового навчання. Серед тем, які проходили, — будова драбини й іншого господарського реманенту. *Співи*. Вивчалися гімн, обрядово-календарні, церковні пісні тощо. *Ігри та гімнастика*. Аналог фізкультури.

Навчання проводилося з понеділка по суботу, а той, хто не з'явився на заняття, мусив відпрацьовувати, інакше пропуск суворо карався. Урок тривав 50 хвилин. Ось розклад одного класу (IV *odzial*) на 1928/1929 навчальний рік.

<i>День</i>	<i>з 10.00 до 10.50</i>	<i>з 11.20 до 12.10</i>	<i>з 12.20 до 13.10</i>	<i>з 13.20 до 14.10</i>
<i>Пон.</i>	-	<i>Рахунки</i>	<i>Польська мова</i>	<i>Історія</i>
<i>Вт.</i>	-	<i>Польська мова</i>	<i>Рахунки</i>	<i>Малювання</i>
<i>Ср.</i>	-	<i>Гімнастика</i>	<i>Географія</i>	<i>Природа</i>
<i>Чт.</i>	<i>Релігія</i>	<i>Рахунки</i>	<i>Польська мова</i>	<i>Географія</i>
<i>Пт.</i>	<i>Праця</i>	<i>Рахунки</i>	<i>Історія</i>	<i>Польська мова</i>
<i>Сб.</i>	<i>Релігія</i>	<i>Географія</i>	<i>Природа</i>	<i>Співи</i>

Навчальний рік ділився на чотири частини: з 1 вересня по 15 листопада, з 16 листопада по 31 січня, з 1 лютого по 15 квітня та з 16 квітня по 30 червня. Були і «вакації», тобто канікули, різні «святкові дні» тощо. Наприклад, вихідними навчального року, який ми розглядаємо, випали 3, 4, 5 листопада, 11 листопада — 10-річчя незалежності Польщі, з 22 грудня по 3 січня тривали різдвяні канікули. Загалом таких свят за рік назбирувалося досить багато.

Крім звичного навчального процесу, влаштовували й різні екскурсії, уроки поза школою, конференції. Впродовж 1928–1929 років у Копачівській школі відбулися такі заходи: *Nabozejstwo* — 3 вересня 1928 року, м. Рожище; *Wystawa* — 5 вересня 1928 року, з 8-ї до 16-ї години, м. Луцьк; географічна екскурсія в ліс поблизу села — 6 жовтня 1928 року; свято 3 травня

(національне польське свято), м. Рожище. Також проводили т. зв. конференції, ймовірно, релігійні. Така відбулася 22 червня 1929 року в с. Вишеньках, і діти зі школи туди їздили. Проходили також медичні комісії, наприклад, 22 квітня 1929 року прибула «комісія доктровна» з Луцька. А у лютому цього ж року 6 днів не було навчання через незадовільну погоду.

У 1937 році будується нова школа та змінюється формат і назва навчального закладу. Тепер він зветься «початкова публічна школа II ступеня». У 1938–1939 роках навчання зазнало незначних змін, але основа лишилася та сама. Зі зміною влади у 1939 році вся документація школи переводиться на українську мову, проте записи у журналах були ще польською. Сюди направляють учителів зі східних регіонів України, Росії для впровадження нових радянських порядків. На 1940/1941 н. р., окрім польської мови, копачівські школярі вивчають і українську мову та літературу, російську мову й літературу та німецьку мову. Записи в журналі ведуться мовою, якою володіє учитель. Крім мови й літератури, на той момент дітей навчають також арифметики, біології, історії, географії, малювання, співів й ін. До п'ятого класу 1940/1941 н. р. ходило 35 учнів, на кожного з них була детальна характеристика в кінці журналу (як поводить ся вдома, в школі, організаторські здібності тощо). У першому класі того ж навчального року було 29 учнів, у третьому — 39. Педагоги на той момент: керівник третього класу Ядвіга Михайловська, російську мову, історію та малювання вела новоприбула вчителька Бикова Анна, арифметику й співи — Клюгер Петро, географію та німецьку — Соболев Абрам.

У час воєнного лихоліття діти вчилися у будинку, де розміщувався магазин господарчих товарів. У школі розгорнувся німецький госпіталь. У 1943/1944 н. р. навчальний заклад мав назву «Копачевская неполносредняя польская школа». За роки Другої світової школа зазнала незначних руйнувань від вибуху бомби, ударною хвилею якої було знесено дах. Після війни приміщення відбудували.

Влітку 1945 року пан Козьол, який був директором школи, а також увесь польський учнівський і учительський склад виїхали до Польщі. Школу очолила Вонсович Людмила Антонівна. Директриса та Прокопович Євгенія Омелянівна зробили подвірний обхід села та записали до школи всіх дітей шкільного віку 1928–1938 років народження. Знову змінився формат школи — тепер

вона стала повністю українською. Перший і другий класи вела Кононюк Галина Денисівна, третій — Вонсович Л. А., четвертий клас — Балка Євгенія Омелянівна. Навчання проводилось у дві зміни.

Попрацювавши один місяць, Вонсович Л. А. виїжджає, і до школи направляють нову вчительку — Сенжаровську Ганну Степанівну, яка й очолює навчальний заклад. У січні 1946 року з армії приходить у школу Семенюк Євген Семенович із с. Дмитрівка Рожищенського району. В 1955 році переймає керівництво школою. У 1962 році сюди отримує призначення вчитель історії Рудевич Павло Семенович, який стає директором і працює до 1984 року. В період його керівництва добудовується другий поверх. Школу під'єднано до загальної тепломережі та підведено воду. У 1984 році директором стає вчитель фізкультури Космін Іван Йосипович. Під час його перебування на посаді починається добудова школи й у 1989 році відкривається середня школа.

У різний час у школі навчалися: професор фізико-математичних наук Горбайчук В. Й., член Спілки письменників України Струцюк Й. Г., заслужений лікар України Коновал-Фірчук С. В., підполковник Ксенжук С. Й., герої соціалістичної праці, депутати Верховної Ради СРСР Старенько В. Д., Васільєва С. П.

Сьогодні школа активно працює і дає знання новим поколінням учнів. Її випускники здобувають освіту в престижних вищих навчальних закладах України.

Zielonka Pasliecka

Після переселення з Копачівки чимало її мешканців оселилось у селі Зельонка Пасленцка (Вармінсько-Мазурське воєводство Польщі), під час німецької окупації цей населений пункт називався Grinigen. Місцевість ця спочатку, завдяки великій кількості переселенців із Волині, отримала назву Волинець, яка діяла якийсь час. Пізніше її перейменували у Зельонку Волинську, а в 1949 році — у Зельонку Пасленцку.

Потяг із пасажирами, які їхали сюди, вирушив із луцького вокзалу 17 червня 1945 року і був напхот напханий мешканцями, що походили із околиць Луцька — Рожища, Копачівки, Олександрівки, Уляників, Бейнарівки й ін. Людей було дуже багато. Під час поїздки обов'язки кураторів подорожі узяли на себе вчителька Копачівської школи Ядвіга Михайловська та житель Бейнарівки Станіслав Тунські, до яких при потребі можна було звертатись.

Після прибуття люди обживали пусті господарства, будували нові. Спочатку тут панував хаос. Першими органами влади в Зельонці Пасленцкій стали війт і солтис. Війтом упродовж кількох місяців був пан Шипчак, а солтисом — пан Октавіан Лесневич. Восени організували школу. Першим директором і організатором став пан Ярош Роман. Поступово життя налагодилося й увійшло в стабільне русло. З 1792 року тут стоїть костел. Переселенці з Волині перевезли сюди ікону Христа Милосердного, яка раніше прикрашала костел м. Рожища. І до сьогодні вже нащадки тих, хто походив із Копачівки, бережуть у пам'яті батьківщину своїх предків. А цвинтар Зельонки є своєрідним реєстром тих, хто змушений був покинути наше село.

Сусідні населені пункти

Тростянка. Село, де проживали здебільшого українці. Розкинулося обіч дороги Рожище–Торчин. Тут у кінці XIX ст. був фільварок і поміщицький будинок, а також православне кладовище, яке діє і сьогодні, працювала й корчма. Село вперше згадується в 1577 році, в поборовому реєстрі Володимирського повіту, коли належало до Локацької волості князя Романа Сангушка, який платив із Тростянки від 7 димів (дворів) на ланах і 1 город. У XVII ст. Тростянку за власність мала Мар'яна Заславська. Тоді в Тростянці було 56 димів. За переписом єврейського населення в Речі Посполитій 1765 року в Тростянці було 11 євреїв, у 1778 – двоє, у 1784 і 1787 – троє. У кінці XIX ст. тут налічувалося 18 будинків. Входило до Торчинської волості, а пізніше — до складу Луцького району. За період 1938–1943 років було вбито 17 або 20 українців.

Бейнарівка. Село, яке зараз приєднане до Копачівки. Розташоване на шляху Ковель — Луцьк. Тут проживали поляки та декілька німецьких сімей. За переписом єврейського населення в Речі Посполитій 1765 року в Бейнарівці було 4 євреїв, у 1784 і 1787 – двоє. Тут знаходилася Копачівська школа, одна з будівель якої збереглася до сьогодні. В роки Другої світової тут розташовувався німецький госпіталь. У кінці XIX ст. було 7 домів і 28 жителів. Колись село належало Жидичинському монастирю та луцьким православним єпископам. У 1940 році нараховувалося 30 будинків. У 1943 році виникла «пляцувка», на яку з'їхалося багато поляків із округи та віддалених місцевостей. Було утворено відтинок Армії Крайової Рожище «Коло».

Башова. Село, більшу частину населення якого становили українці. Розкинулося на захід від Копачівки. До відміни кріпосного права у 1861 році належало багатому поміщику на прізвище Баш. Сам він був за національністю турком. Його дід залишився на цих землях у середині XVII ст., у період Великої турецької війни. Поміщик Баш мав великий маєток, багато орної землі, ліс, пасовище, чимало худоби та кріпаків. Після 1861 року він повинен був надати у власність селянам (колишнім своїм кріпакам) на постійне користування землю для власних господарств. Таким чином з'явилося декілька селянських господ, які й поклали початок селу. Інші назви села — Башево, Waszewa. В

кінці XIX ст. тут було 30 домів і 110 жителів. У селі існувала й німецька колонія. На кінець XIX ст. у ній нараховувалося 5 домів і 46 жителів. Неподалік села було 9 недосліджених курганів (див. Археологічну карту Антоновича) періоду наполеонівської війни. В кінці XIX ст. тут діяв фільварок. У 1940 році населений пункт налічував 70 будинків і вважався українським селом. Поляків проживало 11 родин, мешкала чеська сім'я Ярушків. Упродовж 1938–1944 років загинуло 19 українців.

Олександрівка. Село-колонія, засноване в середині XIX ст. при наділенні землею німецьких колоністів. Так як земля була державною, а царем держави на той момент був Олександр II, то і назву обрали відповідну. В селі був німецький молитовний двір (кірха). Населення належало до лютеранського приходу м. Рожища. Станом на 1935 рік у селі діяло дві німецькі школи. У 1906 році нараховувався 331 житель, у 1938-му — 44 сім'ї. За даними О. Цинкаловського, в кінці XIX ст. тут було 35 домів і 156 жителів. У 1940 році налічувалося 34 будинки. Протягом 1938–1944 років у селі (разом із Олександрівкою Новою) загинуло близько 20 поляків.

Олександрово. Село-колонія між Тростянкою та Башовою. Тут проживали сім'ї і поляків, і українців, але найбільше було німців, які й заснували поселення в середині XIX ст. Історія походження так ж, як і у Олександрівки. Перебувало у Торчинській волості. За релігійною належністю село було лютерансько-баптистським. У 1906 році налічувалося 57 жителів, у 1910-му — 53. У 1927 році нараховувалося 27 німецьких дворів. У 1950-х роках тут відкрили будинок престарілих, який був закритий у 70-х. Станом на 1940 рік складалось із 34 будинків. Зараз не існує.

Нова Олександрівка. Село між Кременцем і Копачівкою. В кінці XIX ст. було 14 будинків. Проживали здебільшого поляки та німці, пізніше сюди переселилися перші українці — сім'я Затищиць. Тут працював млин, який був їхньою власністю. У 1940 році налічувалося 50 будинків. Протягом 1938–1944 років у селі (разом із Олександрівкою) загинуло близько 20 поляків. Зараз не існує.

Ужова. Село поряд із Кременцем. У населеному пункті були млин, лютеранське кладовище, де ховали німецьких колоністів із навколишніх сіл, ліквідоване за радянської влади. На кінець XIX ст. складалось з 16 будинків. В 1940 році поряд із селом будували військовий аеродром. У 1970 році до Ужової приєднано сусіднє село Глинище. У 1940 році налічувалося 22 будинки. Основним

населенням були німці, поляки, також проживало кілька сімей українців та чехів. У 1943 році діяла озброєна «пляцувка».

Глинище. Село поряд із Ужовою. Зараз — його частина. В кінці ХІХ ст. налічувалося 27 будинків і 111 жителів. У 1940 році — 30 будинків. Жили переважно поляки, а також німці, сім'я євреїв.

Магазин. Хутір, що існував на місці сучасного копачівського кладовища. В кінці ХІХ ст. складався з 4 будинків. У 1940 році було вже 7 будинків. Жили поляки. Зараз не існує.

Ільяновка. Поселення вздовж дороги Рожище—Торчин (із лівого боку). В кінці ХІХ ст. було 9 будинків. Зараз не існує.

Самойловка. Поселення між Тростянкою й Ільяновкою. В кінці ХІХ ст. було 12 будинків. Зараз не існує.

Долини. Поселення поблизу Нової Олександрівки (через дорогу) й Ужови. У 1940 році налічувало 24 будинки. Більшість жителів — поляки, українців — 4 сім'ї. Зараз не існує.

Французи. Село, частина сучасного Кременця. Назва, очевидно, пов'язана із подіями війни 1812 року та французькими похованнями біля села. У 1940 році було 70 будинків. Виключно польська колонія, жило 35 сімей.

Поляни. Урочище, а згодом хутір між Башовою та Копачівкою. У 1940 році нараховувало 20 будинків. Населяли поляки. Зараз не існує.

Копачівка Нова. Новоутворене поселення, засноване у 1920-х роках польськими переселенцями міжвоєнного періоду.

Копачівський посьолок. Частина Копачівки. Розташовувався поряд із с. Олександрово (див. карту). В кінці ХІХ ст. у посьолку було 16 хат. У 1940 році — 18.

Корчівка. Військова осада. Заснована у міжвоєнний період. У 1940 році нараховувала 12 обійсть. У період 1938–1944 років було вбито 24 поляки. Точне місце розташування невідоме. Зараз не існує.

Підліски. Колонія й село. В колонії було 2 будинки, де жили польські осадники (міжвоєнний період). Один із них мав прізвище Когут. У селі станом на 1940 рік налічувалося 32 будинки. Жили українці, поляків — 3 сім'ї. В період 1938–1943 років було вбито одного українця.

Ур. Кургани. Урочище між Кременцем і Копачівкою. Назва пов'язана з війною та похованнями 1812 року.

Ур. Криниці. Урочище між Олександрівкою та м. Рожищем. Там було джерело, яке було популярним серед мешканців довколишніх сіл. Вода звідтіля вважалася найкращою.

Археологія

с. Копачівка

На лівому березі р. Стир — давньоруське поселення X–XI ст. На південний захід від села — поселення волинської неолітичної культури XII–XIII ст.

За 1 км на південний захід від села, на мисі першої надзаплавної тераси правого берега безіменного потічка (лівосторонній доплив Стиру) висотою 8–10 м над рівнем заплави, на схід від цвинтаря та на південь від колгоспного ставу — двошарове поселення культури гребінцево-накольчастої кераміки та давньоруського періоду XII–XIII ст. площею 2 га. За 0,5 км на захід від села, на лагідному схилі першої надзаплавної тераси лівого берега безіменного потічка висотою 6–7 м над рівнем заплави та на захід від тваринницької ферми, поруч із ґрунтовою дорогою, що веде на Тростянку, — поселення давньоруського періоду XI–XII ст. площею 1 га. На південно-західній околиці села, на лагідному схилі першої надзаплавної тераси правого берега безіменного потічка висотою 4–5 м на рівнем заплави та за 250 м на схід від мосту шосейної дороги — поселення давньоруського періоду XII–XIII ст. площею 2 га. В південній частині села, на лагідному схилі першої надзаплавної тераси лівого берега безіменного потічка висотою 3–4 м над рівнем заплави — двошарове поселення тшинецько-комарівської культури і давньоруського періоду XI–XIII ст. площею 0,5 га. Сліди пам'ятки зафіксовані в районі вул. Набережної, поруч із кар'єром для добування піску. Речові матеріали зібрані з території присадибних ділянок на площі близько 1 га.

На східній околиці села, на мисі першої надзаплавної тераси лівого берега р. Стир висотою 3–4 м над рівнем заплави — багатошарове поселення культур гребінцево-накольчастої кераміки, тшинецько-комарівської та давньоруського періоду XI–XIII ст. площею 1 га.

с. Тростянка

На околиці села — поселення стжижовської культури, відкрите в 1960-х В. П. Засядчуком. У північно-західній частині села, на мисі

першої надзаплавної тераси правого берега безіменного потічка висотою 3–4 м над рівнем заплави (лівосторонній доплив Стиру) — поселення тшинецько-комарівської культури площею 0,5 га (розвідки В. Коноплі).

м. Рожиче

В межах селища, в ур. Вовкова Гора, поблизу автостанції (район вул. Горького і пер. Жуковського), на овальному в плані останці правого берега р. Стир площею близько 5 га і висотою 14–15 м над рівнем заплави — давньоруське городище XI–XII ст. Земляними роботами, як свідчать місцеві жителі, знищено підковоподібний вал, що мав висоту 2–3 м. Він утворював ізольовану територію округлої форми діаметром 30–40 м (можливо, дитинець). Перед валом існував оборонний рів завширшки близько 3 м та завглибшки до 2 м. У північно-східній частині селища, на лагідному схилі першої надзаплавної тераси правого берега р. Стир висотою 8–10 м над рівнем заплави, в районі вул. Лермонтова — двошарове поселення ранньослов'янського часу та давньоруського періоду XI–XII ст. площею 1 га. Речові матеріали зібрані вздовж берега ріки на відрізку 100–120 м поруч із колишньою Рожиченською восьмирічною школою.

На східному кінці селища, в районі вул. Кольцової, на мисі першої надзаплавної тераси правого берега р. Стир висотою 10–12 м над рівнем заплави — двошарове поселення культури кулястих амфор і давньоруського періоду X–XII ст. площею 1 га. На східній околиці селища, в районі вул. Промислової, на мисі першої надзаплавної тераси правого берега р. Стир висотою 5–6 м над рівнем заплави, поблизу гирла безіменного потічка — багатошарове поселення тшинецько-комарівської культури, ранньослов'янського часу і давньоруського періоду XI–XII ст. площею 1 га. В південно-східній частині селища, поруч із корпусами льонокомбінату, на мисі першої надзаплавної тераси правого берега р. Стир висотою 5–7 м над рівнем заплави — багатошарове поселення культур гребінцево-накольчастої кераміки, тшинецько-комарівської та давньоруського періоду XI–XII ст. площею 1,5 га.

На південно-східній околиці селища, на території колишнього села Жалобово, на мисі першої надзаплавної тераси лівого берега

р. Стир висотою 3–4 м над рівнем заплави — поселення давньоруського періоду XI–XII ст. площею 1 га. Керамічні матеріали зібрані вздовж краю тераси на відтинку, який оконтурений насипом залізничного полотна і тваринницькою фермою. В північній частині селища, в районі вул. Комсомольської, на обох берегах безіменного потічка (лівосторонній доплив Стиру) висотою 5–6 м над рівнем заплави, поруч із шосейним мостом і на південь від території автостанції — поселення давньоруського періоду XI–XII ст. площею 0,5 га.

Додатки

Дані про деяких мешканців Копачівки та навколишніх сіл станом на 1939 рік

Копачівка

1. BRODNICKI Stanisław 1898 – s. Jana i Joanny z d. Hyrycz, I żona Jadwiga z d. Tuńska, syn Zygmunt 1919; II żona Anna z d. Wachowska – c. Michała i Anny, dzieci: Konstancja 1921, Franciszka 1924, Maria 1926, Konstanty 1928.
2. BIERNACKI Tadeusz 1895–1986 – s. Wojciecha i Antoniny z d. Tuńska. I żona Rozalia 1895–1927 z d. Wilczewska, dzieci: Helena 1919, Władysława 1923, Jerzy 1925. II żona: Bolesława 1908 z d. Wilczewska (siostra Rozalii), dzieci: Stefan 1930, Henryk 1942–2009. Rodzeństwo Tadeusza to: Tekla 1887–1973, Janina 1888–1975, Maria 1897–1981, Jan 1901–1922.
3. ROMANOWSKI Władysław 1877 – s. Antoniego (s. Jana i Wiktorii z d. Tuńska) i Józefy z Węclawskich, żona (śl. 1905) Franciszka z d. Brodnicka, dzieci: Stanisława 1905–1993 (Biernacka, w Bejnarówce), Marian 1907, Jan 1909, Konstanty 2.01.1916 i córka (IN.). Rodzeństwo Władysława to: Marian 1880, Hipolit 1880 (ż. Leontyna Biernacka), Marianna 1887, Kamila 1891, Józef 1894, Emilia 1897.

4. CYTRYCKI IN., dzieci: Bolesław 1923, Jan 1923.
5. POŹNIAKOWSKI IN.,
6. ROMANOWSKI Marian 1880 – s. Antoniego i Józefy z d. Węclawska, żona (śl. 1913) Tekla 1891 z d. Regimowicz, dzieci: Narcyz 1914, Marian 1915, Kazimierz 1918, Czesław 1920, Bolesław 1923, Leon 1925, Kazimiera 1927, Mirosława, Władysława 1926, Jan 1932.
7. TROFIMOWICZ IN. – właściciel restauracji.
8. MOSZKO IN. – właściciel restauracji, żyd.
9. HERSZKO IN. – właściciel sklepu.
10. GAWŁOWSKI Kazimierz ~1928, matka z d. Borysiewicz, żona Halina (?) z d. Dębogórska.
11. WILCZEWSKI Władysław 1913 – s. Józefa i Katarzyny z d. Brodnicka (z Kopaczówki), żona Bronisława 1921 z d. Biernacka – c. Erazma 1889 i Marceliny z d. Tuńska (z Kopaczówki), dzieci: Anna 1940, Romuald 1943. Po wojnie – w Zielonce Pasłęckiej (Warmińsko-Mazurskie).
12. WACHOWSKI Józef 1900–1983 – s. Michała i Anny z d. Brodnicka, żona Maria 1906–1993 z d. Bajek, dzieci: Zofia 1937.
13. CYTRYCKI Zenon 22.12.1884 – s. Macieja (s. Antoniego i Marii z d. Futkowska) i Franciszki z Tuńskich, żona Anna 20.06.1900 z d. Brodnicka, dzieci: Franciszek 17.04.1922, Józef 19.03.1925, Kazimierz 16.04.1927 (obecnie

		Gryfino), Antoni 9.02.1933–1995 (Gryfino). Zenon miał siostrę Józefę 1889.
14.	SOSZYŃSKI	Władysław, gajowy, żona Janina z d. Tuńska z Bejnarówki, córka Maria. Władysław zginął w 1940 roku.
15.	GRABOWSKI	Ludwik – s. Franciszka i Marii z d. Kowalska, żona Antonina Tuńska – c. Józefa i Wincentyny z Bejnarówki.
16.	TOŃSKA	Marianna z d. Tuńska 1876–1948 – c. Kasjana, wdowa po Janie 1862–1829 – s. Jana, dzieci: Rozalia (m. Kozłowski), Jan (żona Felicja), Hanna 1898–1983 (m. Julian Brodnicki), Stanisława 1903–1993 (m. Bolesław Biernacki), Konstanty 1906 (ż. Kazimiera), Teodozja 1908–1980 (m. Bronisław Pożniakowski), Bolesław 1911–1981 (z rodziną w Łucku), Henryka (m. Wilczewski zamordowany przez Ukraińców), Leokadia (m. Wacław Gończar).
17.	TUREK	Franciszek 1890, kolejarz, żona Teofila 1896 z d. Brodnicka–c. Antoniego i Emilii z d. Lach, dzieci: Czesława 1928 (*Rożyszcze).
18.	BEN	Aharon Chaim 1890–1942.
19.	MILCZEWSKI	Anastazy 1897 – s. Piotra, żona Cecylia 1902 z poznańskiego – c. Walentego, dzieci: Józefa, Stanisława, Stefania, Czesław, Tadeusz, Władysław.
20.	ULANICKI	Anastazy 1900 – s. Jakuba i

- Zofii z d. Cytrycka, żona Jadwiga 1895 z d. Biernacka – c. Wincentyny z d. Szostawicka z Białegostoku, dzieci: Henryka 1924, Irena 1929, Władysław 1930, Władysława 1940, Tadeusz 1942.
21. SZEJNA Leon 1903–1986 – s. Józefa i Justyny z d. Longin, żona Helena 1914–1995 z d. Ulanicka – c. Aleksandra i Rozalii z d. Kozłowska, dzieci: Józefina, Leokadia, Romualda. Wyjechali w połowie 1944 r. w okolice Pasłęki/Zielonki Pasłęckiej. Brat Leona – Mikołaj 1909 poślubił Jadwigę Kiderys.
22. BRODNICKI Mikołaj 1874 – s. Konstantego (s. Leona i Marianny z d. Soczyńska) i Wilhelminy z d. Łaskarzewska, żona (śl. 1902) Leokadia z d. Regimowicz; dzieci: Leon 1903, Apolonia 1904, Kazimierz 1906, Franciszka 1913.
- Бейнарівка**
1. TUŃSKI Józef, żona Wincentyna z d. Łaskarzewska z Pożarek; dzieci: Antonina, Marian (poz. 3), Franciszka (Garczyńska, w Jasinówce), Janina (Soszyńska, w Kopaczówce), Zenon, Stanisława (Iwaszkiewicz, w Chmielniku).
2. SOSZYŃSKI Bernard, żona Albina (Balbina?), dzieci: Paweł (wyemigrował do Kanady Edmonton), Filip (zginął na wojnie), Kazimierz, Teofila i Katarzyna, Władysław 1896 – gajowy w Kopaczówce.

3. TUŃSKI Marian – s. Józefa i Wincentyny, I żona – wołali na nią «Niusia z Tuńskich», dzieci: Ryszard, Eugenia, Eleonora. II żona Stanisława Roleska. Marian po wojnie wyemigrował wraz z rodziną do Argentyny.
4. TUŃSKI Zenon – s. Józefa i Wincentyny, żona (śl. 1933) Tekla z d. Rybczyńska, dzieci: Krystyna, Józefa.
5. BIERNACKI Jan 1903–1991 – s. Kacpra i Marianny, żona Stanisława 1905–1993 z d. Romanowska – c. Władysława 1877–1948 i Franciszki 1883–1946 z d. Brodnicka z Kopaczówki; dzieci Czesława 1928–1997, Zygmunt 1929–1998, Eugenia 1931, Franciszek 1932–2005, Feliks 1934, Piotr 1941. Po wojnie Zielonka Pasłęcka – obecnie woj. warmińsko-mazurskie.
6. GRODZKI Władysław 1910 – s. Józefa i Zuzanny z d. Martynowicz, żona Józefa 1917 z d. Szrajnert – c. Jana i Apoloni z d. Karpińska z Trościanki, dzieci: Romuald 1936, Kazimierz 1938, Zygmunt 1939, Jadwiga 1941. Po wojnie w Przecznicy na Dolnym Śląsku.
7. TUŃSKI Michał, żona i dwie córki.
MICHALCZEWSK IN. z córką Krysią.
A
8. JANISZEWSKI Stanisław, Anton, Franciska, Piotr

Копачівка Нова

1.	SZEJNE	I.N. dzieci: Bogumiła 1940
2.	GRODZKI	I.N. dzieci: Karol

Олександрівка Нова

1.	NARÓG	IN.
2.	PEKOSZ	Stanisław.
3.	BIDER	Michał.
4.	KARPIŃSKI	IN.
5.	SZKODA	IN.
6.	SZKODA	Stanisław.
7.	SZKODA	Antoni.
8.	ENGEL	Stanisław.
9.	ROŚĆ	IN.
10.	FESTER	IN.
11.	PUZDYN	Józef.
12.	KULASIŃSKI	IN.
13.	RYCHTER	IN.
14.	JARÓGA	IN.
15.	GAŁAT	IN.
16.	KUKLIŃSKI	IN.
17.	ESZ	IN.
18.	MRÓCZKOWSKI	IN.
19.	CERBA	IN.
20.	PUZDYN	IN.
21.	KOS	IN. zięć Cholewa.
22.	HABRYCH	Stanisław 1905–1963 –
s. Adama i Rozalii z d. Glezner,
żona Elżbieta 1904 1983 z
d. Bartnicka – c. Romana i Feliksy
z d. Wybult, dzieci: Maria 1930 (po
m. Łyżwa), Irena 1933–1948,
Tadeusz 1937, Henryk 1938–1956,
Daniela 1941. W roku 1945 rodzina

została przesiedlona do Pisarzowic w powiecie Brzeg, w woj. opolskim, gdzie Stanisław i Elżbieta zmarli, pochowani w Brzegu. Maria, Tadeusz i Daniela mieszkają w Brzegu.

Олександрово

1. BORUSIEWICZ Józef, żona Stefania Okorska, dzieci: Adam, Antoni, Leon, Adela.
2. CZYHAK Aleksander, wdowiec po Emilii Habrych
3. CZYHAK Ferdynand, żona i dzieci. Ewangelicy.
4. GAJDEMSKA Malwina z Orzechowskich, wdowa po Michale.
5. GAJDEMSKI Adam, żona ewangeliczka Magdalena Roth, dzieci: Maria, Wanda.
6. GAJDEMSKI Mikołaj, żona ewangeliczka Krystyna Roth, dzieci: Maria, Jan, Władysław.
7. GROCKA Julia z Borusewiczów, wdowa po Janie, dzieci: Leon, Anna, Bolesław, Stanisława.
8. HEJNA Jan (żona Julia Król, nie żyją ze sobą) – żyje z mężatką Bronisławą Jankowską.
9. HEJNA Józef, żona Paulina Pirożyńska.
10. HEJNA Stanisław, żona Helena Retka.
11. HEJNA Józef, żona Maria Retka (Rutkowska), dzieci: Aniela, Janina, Zofia.
12. JAKUBOWSKI Mikołaj, żona Józefa Kuczmińska, dzieci: Adam.
13. KOWAL Jan, żona Marianna Grocka,

		dzieci: Antonina.
14.	KUCZMIŃSKA	Rozalia z Hejnów, wdowa po Wiktorze, dzieci: Feliksa, Franciszka, Jan, Maria.
15.	MALINOWSKA	Wiktoria (Teofila) z Okorskich, wdowa po Onufrym, dzieci: Jan, Józef Kalasanty, Paweł.
16.	MALINOWSKI	Antoni, żona Helena Krauze, dzieci: Józef.
18.	MURAWSKI	Władysław, żona Regina Karpińska, dzieci: Franciszek, Jadwiga.
19.	PIOTROWSKI	Piotr, żona Teofila Moroz (wdowa), dzieci: Jan, Zachariasz, Stanisław, Franciszek, Ludwika, Anastazja.
20.	PIROŻYŃSKI	Aleksander 1858 – s. Jana i Józefy z d. Kwiatkowska, II żona Ewelina z d. Kaleta (1-v. Genzłowska), dzieci: Stanisława 1913, Janina 1915, Jan 1918, Franciszek 1920, Ewelina.
21.	PIROŻYŃSKI	(Pierożyński) Józef 1893 – s. Aleksandra i Wiktorii z d. Sokulska, żona Jadwiga Ostrowska, dzieci: Władysław 1919, Antoni 1922, Ewelina 1929, Zygmunt 1932, Feliksa 1934.
22.	SAWCZUK	Bazyli, prawosławny, żona Józefa z d. Hejna, dzieci: Konstanty, Teodor, Anna.
23.	ZIELIŃSKI	Adam, żona Natalia Gajdemska z d. Sowa, dzieci: Helena.
Олександрівка Стара		
1.	DULC	Zofia 1900.
2.	MARCZUK	Andrzej +1941, żona Marianna

		z d. Kulawiak, dzieci: Stanisław 1912 (ż. Weronika Dominas, śl. 1939), Jan, Franciszek, Józef 1926, Ludwik 1928.
3.	BIEGICZEW	Leon, żona Maria 1.07.1899 (*Żurawicze) z d. Rybaczek, córka z pierwszego małżeństwa Marii – Janina 3.07.1927 (po m. Ułanow). Po wojnie w Malborku.

Дані про деяких євреїв, що народилися, проживали або загинули у Копачівці

Ім'я і прізвище	Рік народження та смерті	Місце народження і проживання	Місце смерті	Професія
Лютвак, Фрідл Фрідель	1870–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець
Матрістанки, Нахум	1890–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Тваринницька промисловість
Берл, Малка Малька	1890–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Домогосподарка
Мюлер, Лея	1920–1941	Копачівка, Польща	Рожище	Торговець
Бен, Еліезер	1900–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець
Лютвак, Абраам Авраам	1850–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець нитками
Матрістанки, Мотіл	1850–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	
Гортавой, Давид	1906–1942	Копачівка, Польща	Березолупи	Хімік
Крістіанкер, Зеліг	1900–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець

Ім'я і прізвище	Рік народження та смерті	Місце народження і проживання	Місце смерті	Професія
Бен, Елі	1870–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Власник і працівник млина
Хаят, Двося	1910–1942	Копачівка, Польща	Рожище	
Матрістанке, Шмулік	1890–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	
Мюлер, Давид	На момент смерті було 2 роки	Копачівка, Польща	Копачівка	
Муллер, Яків Юкль	1903–1941	Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець
Гортавой, Малка	14 років	Копачівка, Польща	Копачівка	
Гортавой, Брандель	10 років	Копачівка, Польща	Копачівка	
Кріц, Сендер	12 років	Копачівка, Польща	Копачівка	
Гортавой, Шиє	8 років	Копачівка, Польща	Копачівка	
Гортавой, Сара	4 роки	Копачівка, Польща	Копачівка	
Почтар, Янкель	1870–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	
Менатеах, Іцхак	1890–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	
Корш, Браха	1882–1942	Копачівка, Польща	Рожище	
Почтар, Берл	1885–1942	Нова Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець зерном

Ім'я і прізвище	Рік народження та смерті	Місце народження і проживання	Місце смерті	Професія
Мавенчат, Берл	1900–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець
Муллер, Шалом Дов	1877–1942	Копачівка, Польща	Рожище	Торговець
Бен, Шмелка Шмелке	1870–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець м'ясом
Муллер, Фейга Фейге	1888–1942	нар. Луцьк, прож. Копачівка, Польща	Рожище	
Блох	1908–1941	Копачівка, Польща	Копачівка	Домогосподарка
Кріц, Кейла Кайла	1888–1942	Копачівка, Польща	Рожище, гетто	
Брохштейн, Естер Двоша	1892 – ?	Копачівка, Польща	Копачівка	Домогосподарка
Мюлер, Малка	1908–1942	Копачівка, Польща	Рожище	
Матрістанке, Фішель	1900–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	
Муллер, Шейндель	11 років	Копачівка, Польща	Копачівка	
Крохбродер, Шимон	1895–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	
Хаят, Авраам	6 років	Копачівка, Польща	Копачівка	
Муллер, Бен'ямін	9 років	Копачівка, Польща	Копачівка	
Хаят, Давид	4 роки	Копачівка, Польща	Копачівка	

Ім'я і прізвище	Рік народжен ня та смерті	Місце народження і проживання	Місце смерті	Професія
Хаят, Арон	1907–1942	Копачівка, Польща	Рожище	Столяр, тесля
Кріц, Нахман	1884–1942	Копачівка, Польща	Рожище, гетто	
Мюллер, Матл	1888–1942	Нова Копачівка, Польща	Рожище	
Хаят, Авраам	6 років	Копачівка, Польща	Копачівка	
Муллер, Яков Якоб	1903–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець
Хаят, Давид	4 роки	Копачівка, Польща	Копачівка	
Матрістанке , Лейбел Лайбел	1900–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	
Матрістанке , Абраам Авраам	1890–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець
Гольдбллат, Меір Мейер	1911–1944	Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець
Муллер, Фейга	? – ?	Копачівка, Польща	Копачівка	
Муллер, Добе Доба	? – 1941	Копачівка, Польща	Копачівка	
Муллер, Іона	? – 1941	Копачівка, Польща	Копачівка	
Муллер, Ента Енте	1919–1941	Копачівка, Польща	Копачівка	
Рімер, Абраам Авраам	1860–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Обробник шкіри

Ім'я і прізвище	Рік народження та смерті	Місце народження і проживання	Місце смерті	Професія
Столлар, Уке Еке	1914–1942	Копачівка, Польща	Рожище	Кравець
Рімер, Нахум	1900–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	
Штейнберг, Раза	1924–1941	Копачівка, Польща	Рожище	
Штейнберг, Етла Етель	1863–1941	Копачівка, Польща	Рожище	Торговка
Шнайдер, Моше	11 років	Копачівка, Польща	Копачівка	
Шейнбейн, Моні	14 років	Копачівка, Польща	Копачівка	
Шнайдер, Давид	8 років	Копачівка, Польща	Копачівка	
Шейнбейн, Естер	8 років	Копачівка, Польща	Копачівка	
Шейнбейн, Бозі	4 роки	Копачівка, Польща	Копачівка	
Рубес, Моше	1900–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	
Поташ, Рахель	1887–1942	нар. Чорторийськ, прож. Копачівка, Польща	Тройхенброд	
Штейнберг, Сіма	1919–1941	нар. Рожище, прож. Копачівка, Польща	Рожище	
Столлар, Нехама	1915–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	
Штайнберг, Ісраель Ізраель	1900–1941	Копачівка, Польща	Рожище	Торговець

Ім'я і прізвище	Рік народження та смерті	Місце народження і проживання	Місце смерті	Професія
Штейнберг, Хуне Хона	1903–1941	Копачівка, Польща	Луцьк	Робітник
Столлар, Хая	1912–1942	Копачівка, Польща	Рожище	Кравець
Шніцер, Лея	1912–1941	Копачівка, Польща	Рожище	
Шейнбойм, Лейбел Лайбел	1910–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець м'ясом
Штейнберг, Моше	1922–1941	Нова Копачівка, Польща	Рожище	
Столлар, Браха	1917–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	
Шохет, Моше	1880–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	
Штейнберг, Махіль Мехіл	1875–1941	Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець
Штейнберг, Сара	4 роки	Копачівка, Польща	Копачівка	
Штейнберг, Давид	2 роки	Копачівка, Польща	Копачівка	
Шнайдер, Міка	10 років	Копачівка, Польща	Копачівка	
Рубес, Шломо	1905–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець
Рабень, Зеліг	1850–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Власник і працівник млина
Шейнбойм, Іцхак	1890–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець

Ім'я і прізвище	Рік народження та смерті	Місце народження і проживання	Місце смерті	Професія
Штейнберг, Лея	1924–1941	Копачівка, Польща	Рожище	
Штайнберг, Удл	1905–1941	Копачівка, Польща	Луцьк	
Штайнберг, Сара	12 років	Копачівка, Польща	Копачівка	
Штайнберг, ім'я невідоме	9 років	Копачівка, Польща	Копачівка	
Шнайдер, Іона	1912–1942	Копачівка, Польща	Рожище	Торговець
Шейнбейн, Маркель Марекль	1898–1942	Копачівка, Польща	Луцьк	Торговець
Шейнбойм, Давід	1880–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець яйцями
Столяр, Рейзл Рейзель	1890–1942	Копачівка, Польща	Рожище	
Шнайдер, Сара Хая	1908–1942	Копачівка, Польща	Рожище	
Шейнбойм, Мотіл	1900 – ?	Копачівка, Польща	Копачівка	
Ройтенберг, Іцек	1931 – ?	нар. Копачівка, прож. Здолбунів, Польща	?	Торговець
Штейнберг, Тувія	1918–1941	Копачівка, Польща	Рожище	
Штейнберг, Сара	1926–1941	Копачівка, Польща	Рожище	
Штейнберг, Сара	1921–1941	Копачівка, Польща	Рожище	

Ім'я і прізвище	Рік народження та смерті	Місце народження і проживання	Місце смерті	Професія
Шніцер, Малка	1908– 1941	Копачівка, Польща	Рожище	
Шнайдер, Сара	1910–1942	Копачівка, Польща	Рожище	
Шніцер, Лейб Хаїм	1910–1941	Копачівка, Польща	Рожище	Торговець
Шейнбойм, Лейбіш Лайбел	1890–1942	Копачівка, Польща	Рожище	Торговець
Шніцер, Реувен Рувен	1883–1941	Копачівка, Польща	Рожище	Торговець
Шохет, Шимон	1900– 1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Досить унікальна професія: шохет — різник тварин за спеціальним єврейським обрядом
Ример, Берл	1905–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	
Шулькляпер, ім'я невідоме	17 років	Копачівка, Польща		
Тішлер, Песель	1904–1942	нар. Кліментув, Польща, прож. Копачівка	Треблінка, концтабір у Польщі	Домогосподарка
Бен, Шалом	1870–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець
Вальдман, Сосі	1910–1942	нар. Луцьк, прож.	Копачівка	

Ім'я і прізвище	Рік народження та смерті	Місце народження і проживання	Місце смерті	Професія
		Копачівка, Польща		
Шулькляпер, Гітель	1884–1942	Копачівка, Польща	Рожище	
Бен, Яків Берел	1865–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець кіньми
Шулькляпер, Сендер	1907–1942	Копачівка, Польща	Рожище, гетто	
Шулькляпер, Роза	1886–1942	Копачівка, Польща	Рожище	
Шулькляпер, ім'я невідоме	8 років	Копачівка, Польща	Копачівка	
Вальдман	? – 08.1943	нар. Луцьк, прож. Копачівка, Польща	Копачівка	
Ідіс, Іцхак	1870–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Тваринницька промисловість
Бен, Реувен Рувен	1880–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	
Вальдман, Герш	1907 – 12.1943	Копачівка, Польща	Копачівка	
Шулькляпер, Ципора	1884–1942	Копачівка, Польща	Рожище, гетто	
Вальдман	? – 12.1943	Копачівка, Польща	Копачівка	
Бен, Мендель	1890–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець
Шулькляпер, Хава	1908–1942	Копачівка, Польща	Рожище, гетто	
Бен, Абраам	1900–1942	Копачівка,	Копачівка	Тваринницька

Ім'я і прізвище	Рік народжен ня та смерті	Місце народження і проживання	Місце смерті	Професія
Авраам		Польща		промисловість
Уланікер, Шломо	1900–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець
Шулькляпер , Йоель	1895–1942	Копачівка, Польща	Рожище, гетто	
Ватенмахер, Моше	1910–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	
Бен, Хершел Гершель	1870–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець
Влощин, Есті Естер	1884–1942	Копачівка, Польща	Рожище, гетто	
Шулькляпер , ім'я невідоме	5 років	Копачівка, Польща	Копачівка	
Шулькляпер , Моше	1889–1942	Копачівка, Польща	Рожище, гетто	
Шулькляпер , ім'я невідоме	17 років	Копачівка, Польща	Копачівка	
Шулькляпер , Рейзл Рейзель	1892–1942	Копачівка, Польща	Рожище, гетто	
Бен, Мотіл	1910–1942	Нова Копачівка, Польща	Рожище, гетто	Тваринницька промисловість
Олар, Абраам Авраам	1880–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець
Влощин, Меір Маєр	60 років	Копачівка, Польща	Рожище, гетто	
Бен, Хаїм	1900–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець зерном

Ім'я і прізвище	Рік народжен ня та смерті	Місце народження і проживання	Місце смерті	Професія
Вальдман, Барух	1910–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець
Олар, Юкель Йокель	1880–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець
Олар, Реувен Рувен	1870–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець
Шулькляпер , Берл	1887–1942	Копачівка, Польща	Рожище, гетто	
Вальдман, Маркель Марекль	1900–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець
Бен, Мотел	1890–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	М'ясник
Шулькляпер , Давид	1894–1942	Копачівка, Польща	Рожище, гетто	
Шулькляпер , Яков	1891–1942	Копачівка, Польща	Рожище, гетто	
Шулькляпер , Лейб	1890–1942	Копачівка, Польща	Рожище, гетто	
Шулькляпер , Неха	1892–1942	нар. Копачівка, прож. Купічев, Польща	Рожище, гетто	
Шулькляпер , Бейла	1912–1942	Копачівка, Польща	Рожище, гетто	
Бен, Арон	1890–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Землероб
Шулькляппе р, Еліяху Еліягу	1888–1942	Копачівка, Польща	Рожище, гетто	
Шулькляпер , Неха	1912–1942	Копачівка, Польща	Рожище	

Ім'я і прізвище	Рік народження та смерті	Місце народження і проживання	Місце смерті	Професія
Шулькляпер, ім'я невідоме	8 років	Копачівка, Польща	Копачівка	
Шулькляпер, ім'я невідоме	11 років	Копачівка, Польща	Копачівка	
Шулькляпер, ім'я невідоме	14 років	Копачівка, Польща	Копачівка	
Шулькляпер, ім'я невідоме	16 років	Копачівка, Польща	Копачівка	
Шулькляпер, Хая	1892–1942	Копачівка, Польща	Рожище, гетто	
Штерн, Нахман	1870–1942	Нова Копачівка, Польща	Копачівка	
Бен, Мотел	1905–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Тваринницька промисловість
Вальдокс, Рейзеле	1935–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Учениця
Бекер, Моше	12 років	Копачівка, Польща	Копачівка	
Бекер, Шая	1910–1941	Копачівка, Польща	Рожище	Торговець
Карш, Малка	1917–1942	Копачівка, Польща	Рожище	
Кац, Еліезер	1922–1942	Копачівка, Польща	Рожище	Столяр, тесля
Бекер, Рувен	14 років	Копачівка, Польща	Копачівка	
Бекер, Голда	16 років	Копачівка, Польща	Копачівка	

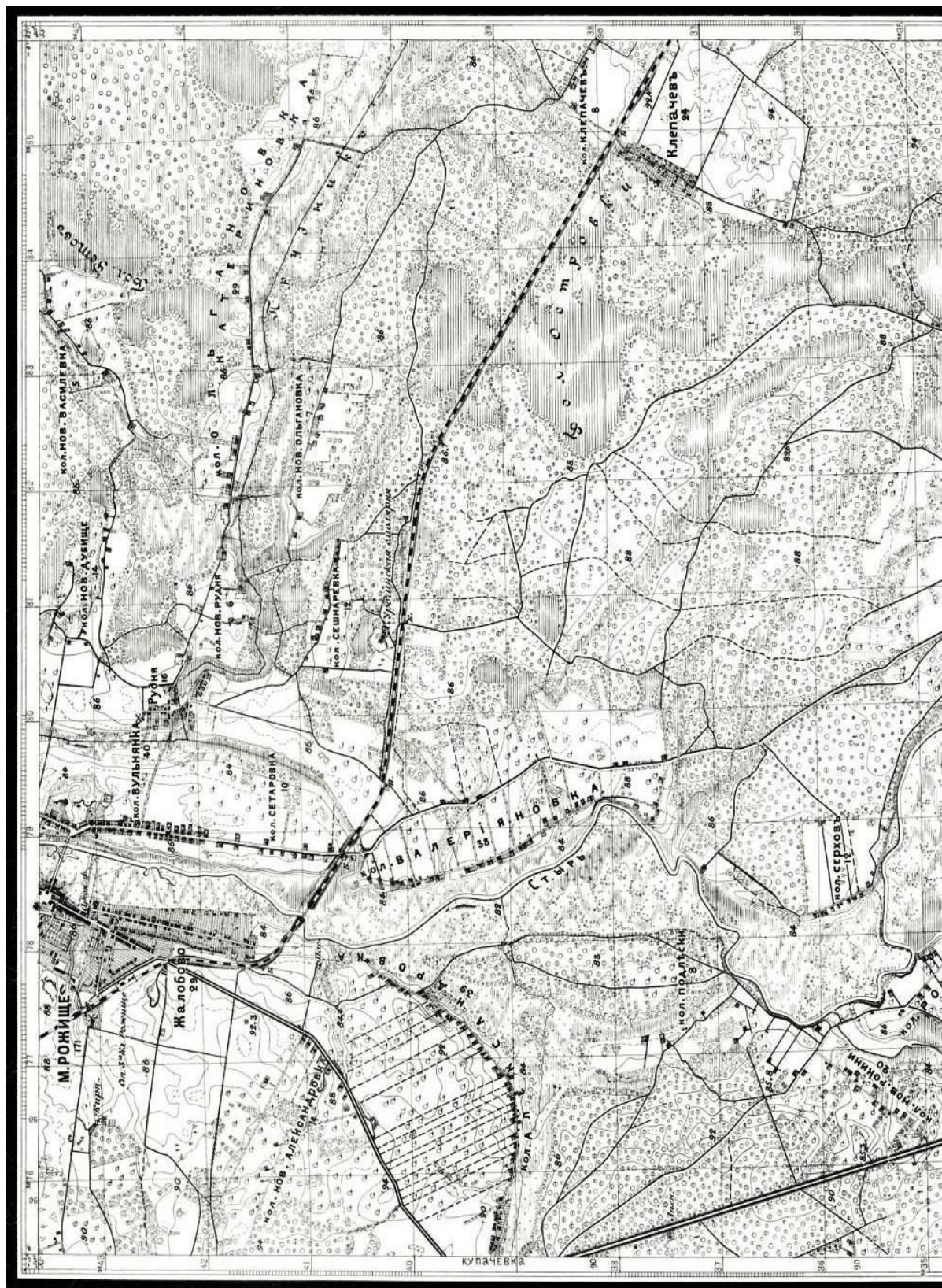
Ім'я і прізвище	Рік народжен ня та смерті	Місце народження і проживання	Місце смерті	Професія
Фрідлін, Мендель	? – 1941	Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець
Шмарагд, Шмуель	1880–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець зерном
Карш, Іцхак	1912–1942	Копачівка, Польща	Рожище	Робітник
Прізвище невідоме, Реувен	? – 1941	Копачівка, Польща	Копачівка, розстріл	Торговець
Прізвище невідоме, Аарон Арон	? – 1941	Копачівка, Польща	Копачівка, розстріл	Торговець
Бекер, Давид	1920–1942	Копачівка, Польща	Луцьк	
Хаят, Арон	1908–1942	нар. Луцьк, прож. Копачівка, Польща	Копачівка	Столяр, тесля
Вальдокс, Гершель	1900–1941	Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець
Шмарагд, Шломо	1898–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	
Фрідлін, Браха	? – 1941	Копачівка, Польща	Копачівка	
Прізвище невідомо, Аарон	1892–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Землероб
Заблоцкі, Фріда	1914 – ?	нар. Копачівка, прож. Симнас, Литва	Копачівка	
Сегаль, Сара Хая	1894–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	
Сегаль, Арьє ?		Народився в	розстріл у	

Ім'я і прізвище	Рік народження та смерті	Місце народження і проживання	Місце смерті	Професія
		Копачівці, під час війни перебував у Києві	Бабиному Яру	
Сегаль, Яків ? Хаїм		Народився в Копачівці, під час війни перебував у Києві	розстріл у Бабиному Яру	
Сегаль, Сара ? Хая		Народилася в Копачівці, під час війни перебувала в Києві	розстріл у Бабиному Яру	
Вальдокс, Моше	1939 – ?	Копачівка, Польща	Копачівка	
Бекер, Еліягу Елка	1913–1942	нар. Копачівка, прож. Брест-над-Бугом, Польща	Рожище	
Шнейдер	10 років	Копачівка, Польща	Копачівка	
Вальдокс, Сосія	1900–1942, вбивство	Нар. Луцьк, прож. Копачівка, Польща	Копачівка, убивство	Домогосподарка
Шнейдер, Лейб Авраам	8 років	Копачівка, Польща	Копачівка	
Заблоцкі, Сімха	1901 – ?	Нова Копачівка, Польща	Копачівка	
Шнейдер,	4 роки	Копачівка,	Копачівка	

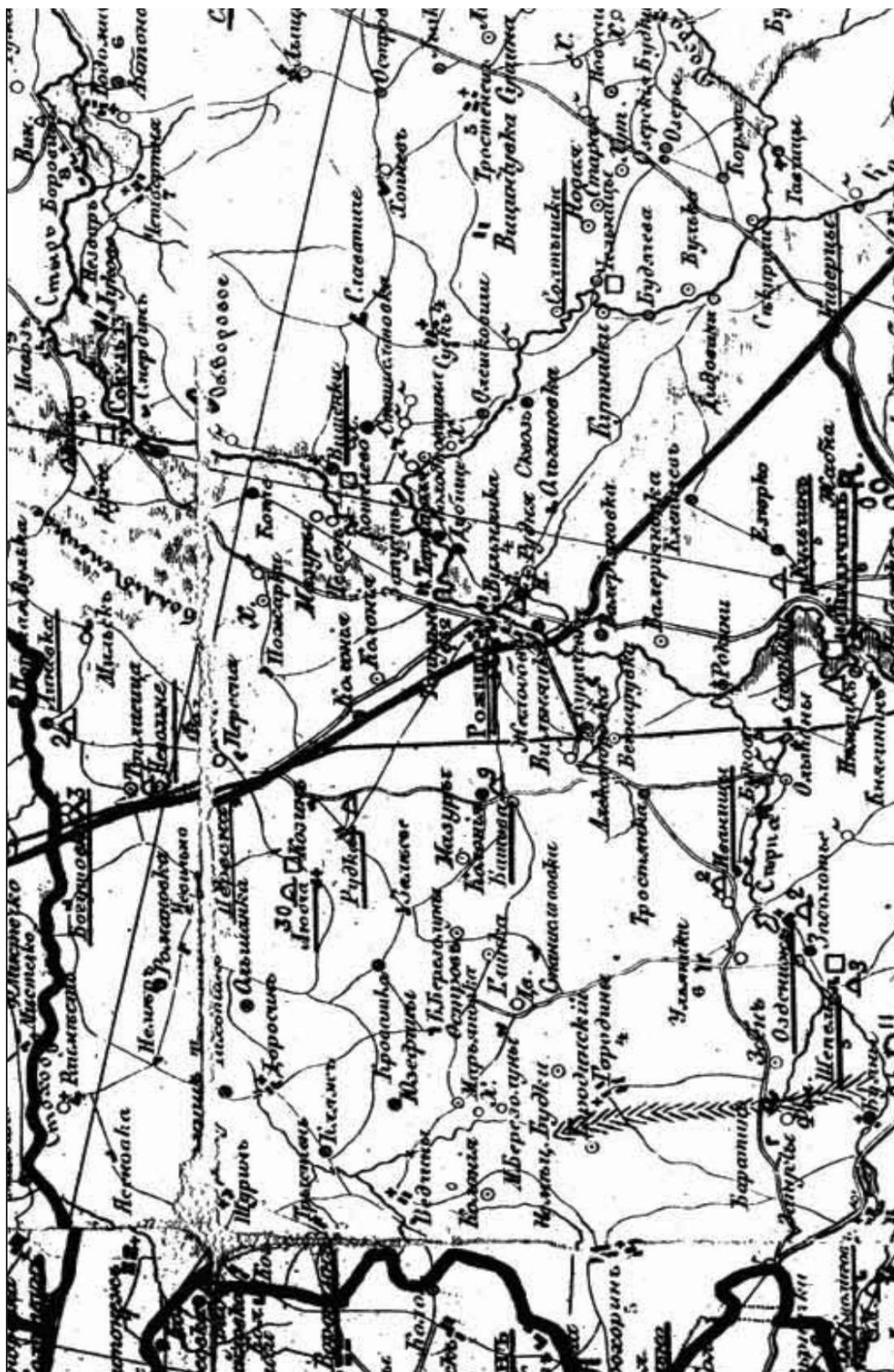
Ім'я і прізвище	Рік народжен ня та смерті	Місце народження і проживання	Місце смерті	Професія
Іцхак Шнейдер, Гітель	1912 – ?	Польща Копачівка, Польща	Копачівка	
Кобріц, Фріда	1902–1942	нар. Копачівка, прож. Ковель, Польща	Ковель	Торговець
Бекер, Шмуель Шмуль	1874–1941	нар. Рожище, прож. Копачівка, Польща	Рожище	Торговець
Кац, Рахель	1888–1942	Копачівка, Польща	Рожище	
Шмарагд, Моше	1902–1942	Нова Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець зерном
Бен, Еліезер	1900–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець кіньми
Вальдман, Барух	? – ?	нар. Луцьк, прож. Копачівка, Польща	Копачівка	
Бекер, Ідес	1899–1941	нар. Рожище, прож. Копачівка, Польща	Луцьк	Торговець
Хаят, Авраам	10 років	Копачівка, Польща	Копачівка	
Хаят, Берел	6 років	Копачівка, Польща	Копачівка	
Кац, Іцхак Лейб	1887–1942	Копачівка, Польща	Рожище	Столяр, тесля
Конер, Іцхак Абраам	1880–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець кіньми

Ім'я і прізвище	Рік народження та смерті	Місце народження і проживання	Місце смерті	Професія
Вальдокс, Естер	1936 – ?, вбивство	Копачівка, Польща	Копачівка, вбивство	
Шулькляпер, Елі	1885 – ?	Нова Копачівка, Польща	Луцьк	Торговець
Бекер, Різел Рейзл	1910–1941	нар. Ковель, прож. Копачівка, Польща	Рожище	Торговець
Бекер, Яков Якоб	1922–1941	Копачівка, Польща	Луцьк	
Карш, Мендель	1887–1942	нар. Торчин, прож. Копачівка, Польща	Рожище	Торговець
Бекер, Іцхак Іцко	1908–1941	Копачівка, Польща	Рожище	Торговець
Шнейдер, Песа	1901–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Домогосподарка
Шнейдер, Моше	1897–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець
Шнейдер, Абраам Авраам	1899–1942	Копачівка, Польща	Копачівка	Торговець

Усі ці люди також були тими, хто жив, працював, радів, сумував і помирав у рідній нам Копачівці. Варто про це пам'ятати.

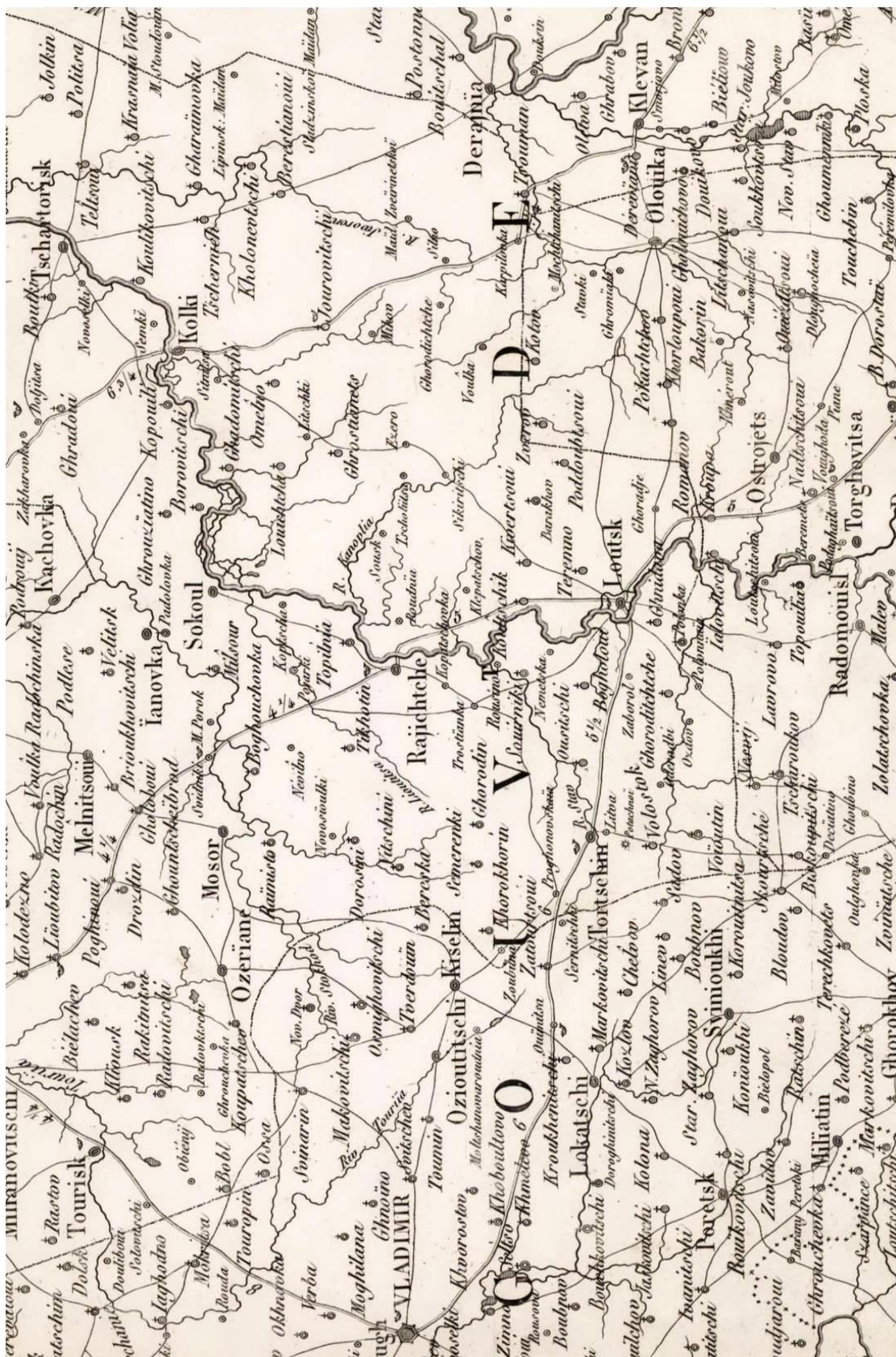
250-метрівка, 1887 рік, с. Олександрівка

Археологічна карта Волинської губернії, складена видатним українським істориком, етнографом, археологом В. Антоновичем, видана в 1902 році. На карті поряд із с. Башова позначені недосліджені кургани в кількості 9 шт.

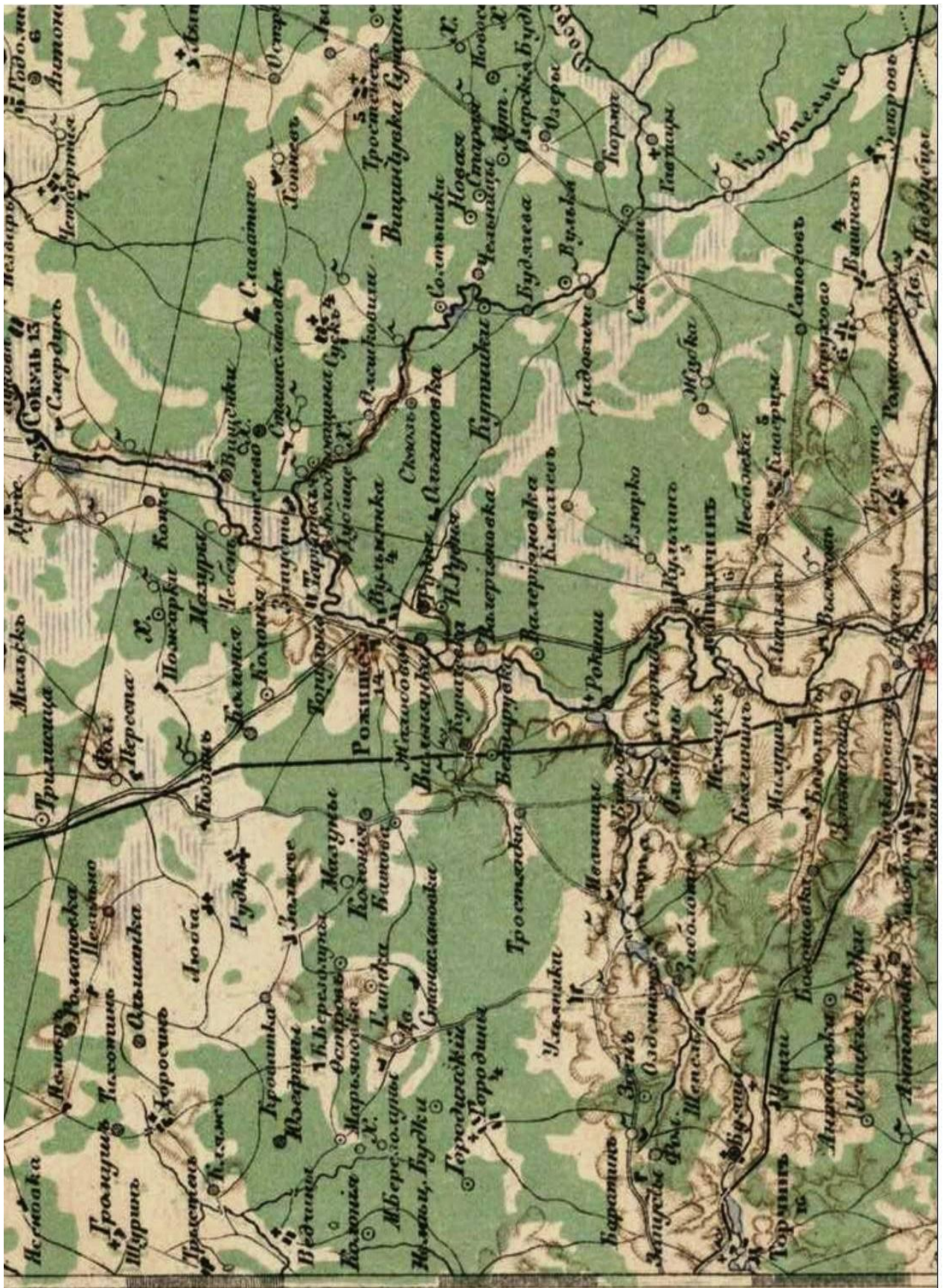
Військово-топографічна карта Російської імперії (Волинської губернії), складена генерал-лейтенантом Шубертом у 1869–1890 роках.

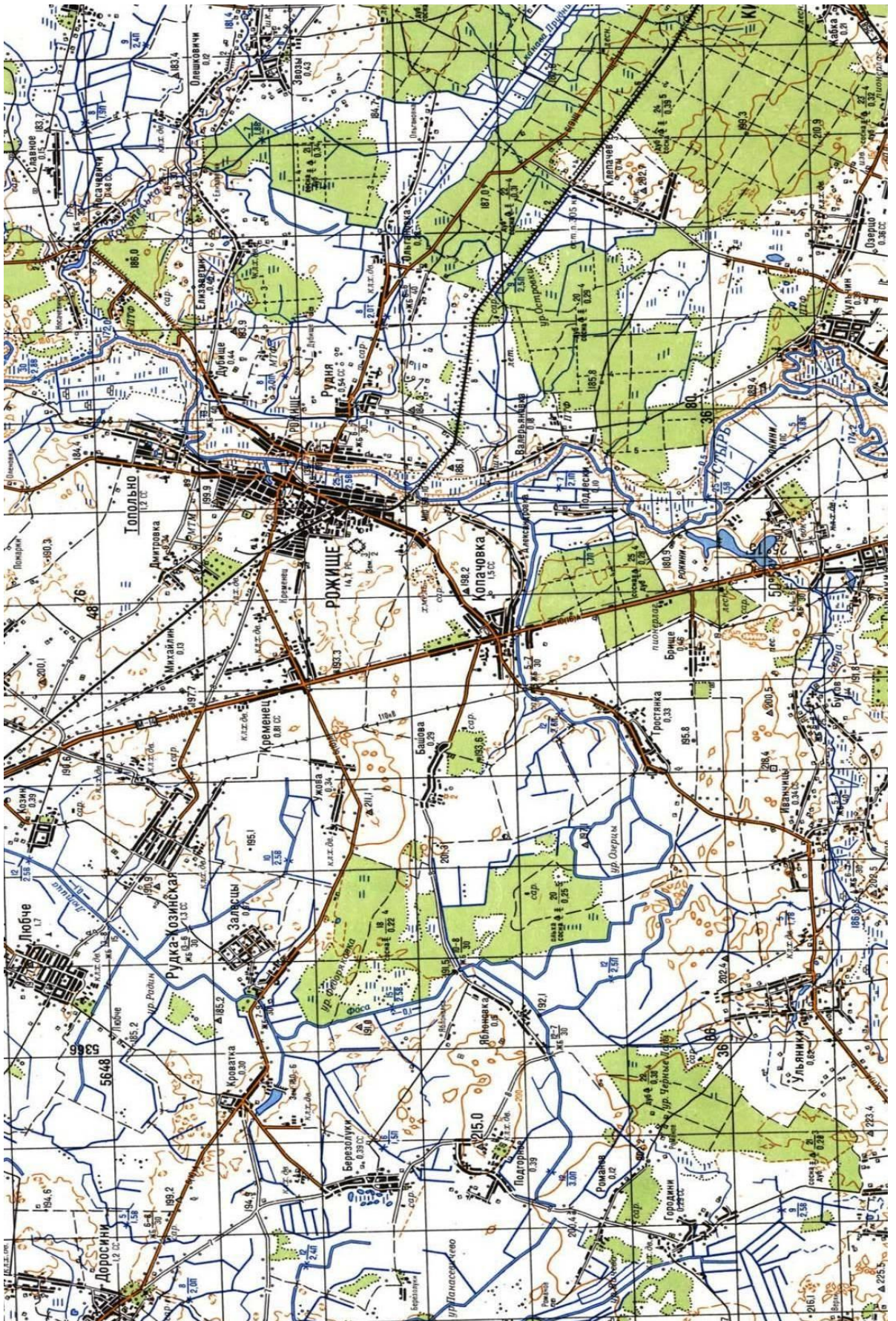
Карта 1812 року, складена французькими картографами для Наполеонівського походу на Російську імперію

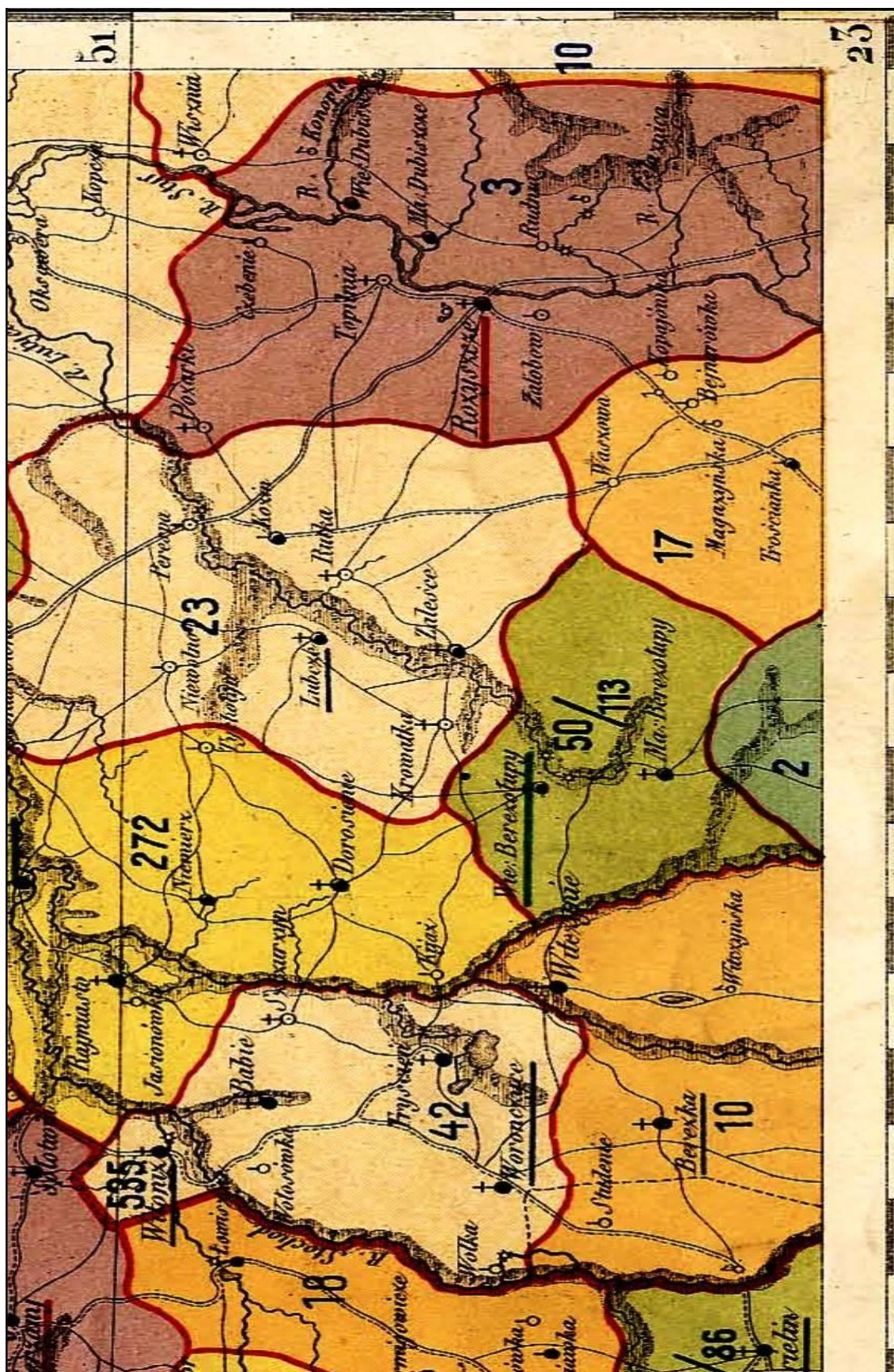
Польська карта 1923 року

Спеціальна карта Європейської Росії, складена генералом
геништабу Російської імперії Стрельбицьким у 1871 р.

Карта Генштабу Червоної армії, 1942 рік

Мабуть, найраніша карта, де позначене село Копачівка. Входить до «Атласу Речі Посполитої XVI–XVII ст. на Землі Руські». Виданий Краківською академією наук під редакцією Олександра Яблонського у 1899–1904 роках

Сара Сегаль, мешканка Копачівки

Вальдман Сосі, мешканка Копачівки

1937 рік, діти села Копачівка

1937 рік, діти із сіл Копачівка та Бейнарівка

Учні Копачівської початкової публічної школи у 1938 році

Діти із села Копачівка на фоні костела м. Рожниця

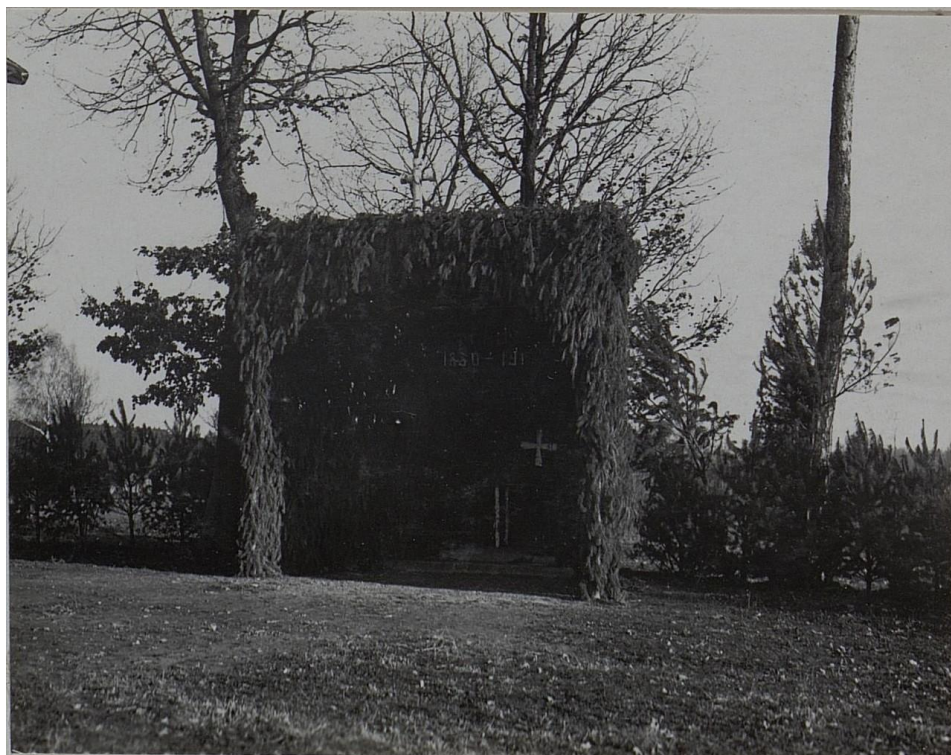
*1916 рік, солдати під час Першої світової біля однієї з
копачівських хат*

1916 рік, солдати під час Першої світової в Копачівці

Олександрівка, 1915–1917 рр.

Німецький польовий вітар. Олександрівка, 1915–1917

Копання окопів у Олександрівці, 1915–1917

Копання окопів. Олександрівка, 1915–1917

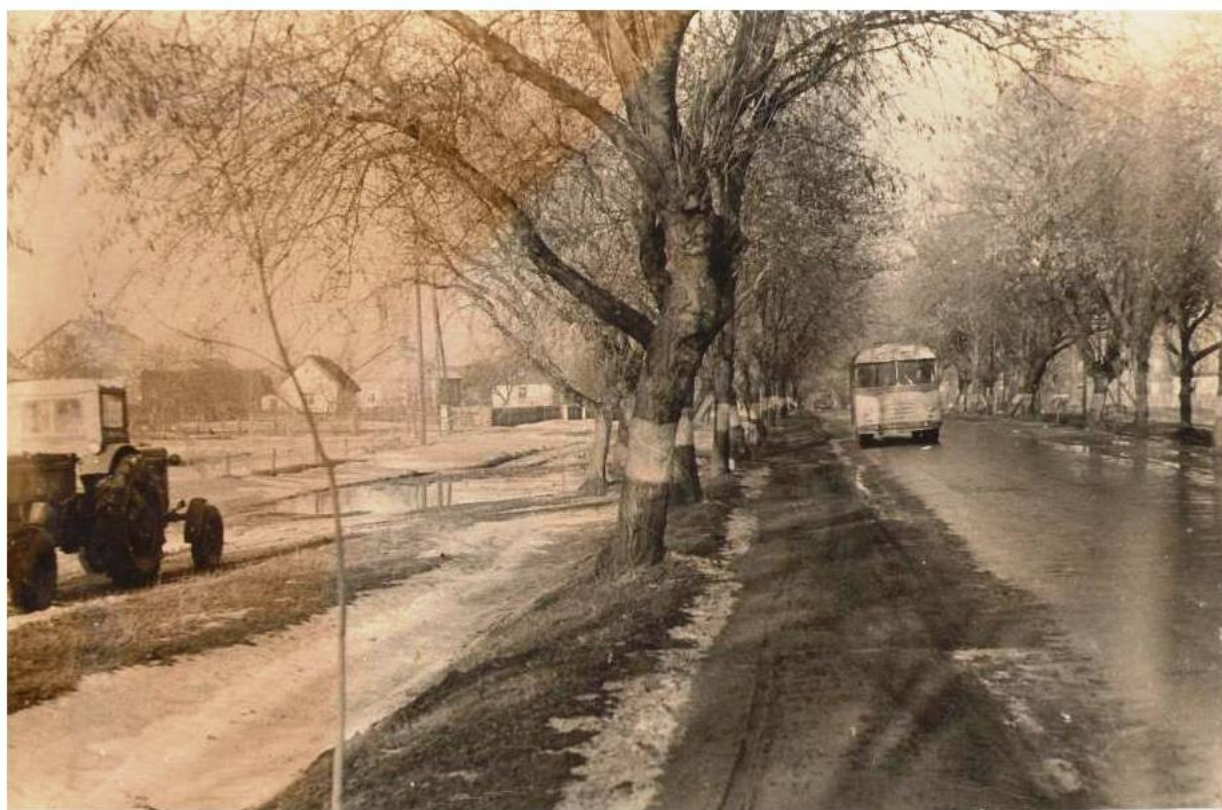
Солдат із Копачівки під час військової мобілізації у 1939 році

Зупинка за радянської доби

Поштова станція

Дорога на Ковель

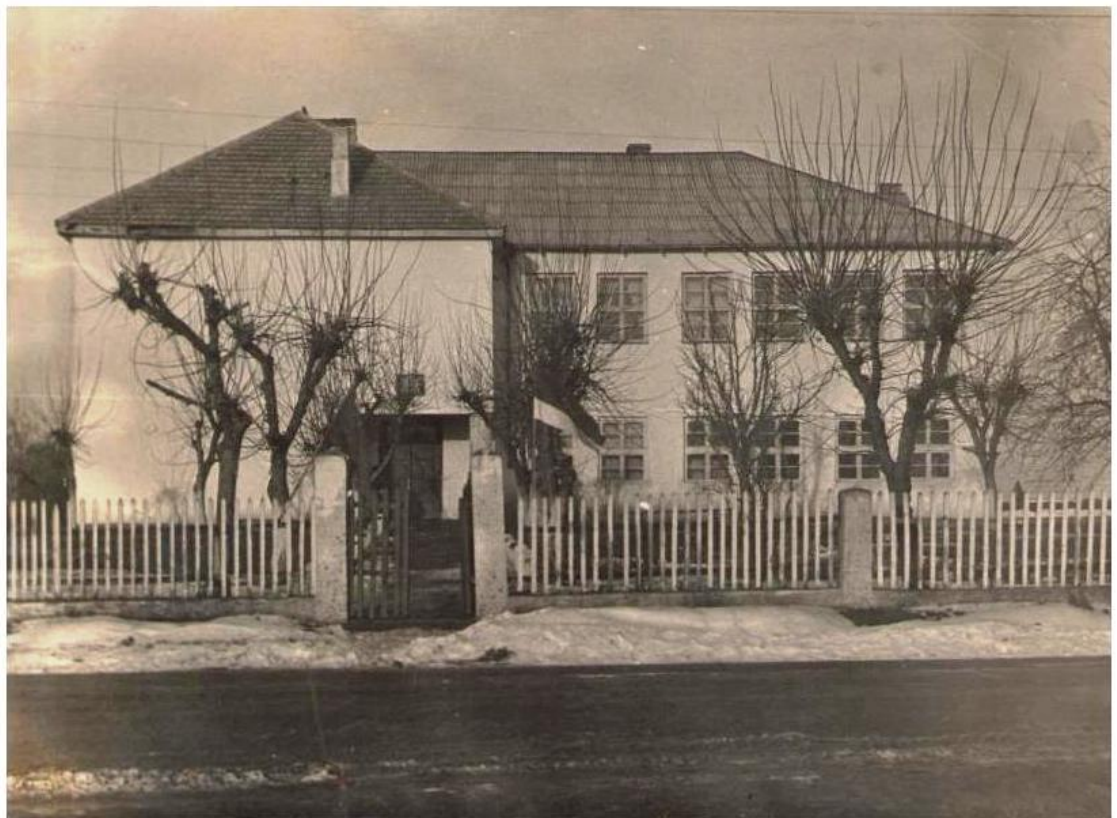
Млин, який діяв до 2010 року

Поштова станція за радянської доби. Тоді тут розміщувався медпункт

Сільський універмаг

Школа

Використані література і джерела

1. Архив Юго-Западной Руси. Ч.5, Т.2, Переписи еврейского населения в Юго-Западном Крае в 1765-1791 гг., Киев, 1890.
2. Бармак М. Німецьке, чеське та єврейське населення Волинської губернії (1796 - 1914 рр.) - Тернопіль, 1999. - 208 с.
3. Брусиловський прорив на Волині: факти, цифри, дати, документи, матеріали, карти, телеграми, мемуари, фотографії, раритети/упорядкув. І. Пасюка. – Луцьк: Твердиня, 2006. – 96 с.
4. Вітренко В., Транспорт і зв'язок в кінці XVIII – на початку XX ст.
5. Городецкий М. И., Батюшков П. Н., исторические судьбы Юго-Западного края, Санкт-Петербург, типография т-ва Общественная польза, 1888 г.
6. Дем'янюк О. Рожищенська волость (1900–1918 рр.): Соціально-економічні та військово-політичні аспекти розвитку регіону/О. Дем'янюк//Минуле і сучасне Волині: Рожище і рожищенці в історії Волині та України: проблеми волинезнавства: наук. зб.: матеріали XXIII обл. наук.-практ. іст.-красн. конф./Рожищ. район. рада [та ін.]. – Луцьк, 2007. – Вип. 23. – С. 206–299.
7. Державний архів Волинської Області, ф.407, оп.1, спр.1, 2, 3, 4, 5, 6, 7
8. Державний архів Волинської Області, ф.297, оп.1, спр.166
9. Еврейская Российская энциклопедия, изд. Брокгауза и Ефрона, С.- Пб., 1906-1913 г.
10. Історія міст і сіл УРСР: в 26 т. Волинська област/Гол. ред. Кол: Тронько П. Т., АН УРСР., Інститут історії. – К.: Голов. Ред., УРЕ АН УРСР, 1970. – 767 с.
11. Кирильчук М.Ф., Історія села Копачівка
12. Конопля В. Археологічні пам'ятки Волині. Рожищенський район. Луцьк: «Надстир'я», 1991.
13. Костюк М. Німецькі колонії на Волині (XIX – початок XX ст.) / М. Костюк. – Т. : Підруч. і посіб., 2003. – 384 с.
14. Немцы России: населенные пункты и места поселения: энциклопедический словарь/Сост.: В.Ф. Дизендорф. – М., “ЭРН”, 2006. – 472 с.

15. Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938-1944 років. Рожищенський і Маневицький район., Луцьк, Волинська обласна друкарня, 2009.
16. Центральный Статистический комитет МВД, Н. А. Тройницкий, Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897, Волынская губерния, С. Пб., 1904 г.
17. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся. Т. 2, Вінніпег, 1986
18. Leszek Zasztowt. Polskie szkolki ludowe na Ukrainie w latach 1905 – 1914., Rozprawy z dziejow oswiaty, 1990
19. Rozyszcze ayarati (Rozyszcze my old home), Editors: Gershon Zik, Tel Aviv, Societies in Israel, the US, Canada, Brazil and Argentina, 1976, H.Y.E. – 558 p.
20. Siemaszko E. V., Ludobojstwo dokonane przez nacjonalistow ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945, т. 1–2, Warszawa 2000
21. Stanisław Koszewski. Pamięć i Nadzieja, Stowarzyszenie „Pamięć i Nadzieja”, Chełm, 2010

Інтернет-ресурси

22. http://forum.wolhynien.net/forum_entry.php?id=21242
23. <http://www.rootsweb.ancestry.com/~ukrgs/volhynia/vol187xb.txt>
24. <http://www.rootsweb.ancestry.com/~ukrgs/volhynia/vol187yd.txt>
25. <http://www.nawolyniu.pl>
26. <http://wolyn.freehost.pl>
27. <http://wolyn-metryki.pl/Wolyn/>
28. <http://www.wolyn.ovh.org/opisy/kopaczowka-07.html>
29. <http://www.wolyn.ovh.org>
30. <http://www.jewishgen.org/yizkor/Rozyszcze/Rozyszcze.html>
31. <http://frontstory.ru/memoirs/oun-upa/kostyuk-anton-stepanovich/>
32. <http://spzielonka.edupage.org/text9/>
33. <http://istmat.info/node/39508>
34. http://grwar.ru/library/Goshtovt-Kirasiry_III/CM_29.html?PHPSESSID=f0504adba42e0262ee75c0e8655da360
35. http://www.rozhyshe-crb.edukit.volyn.ua/filii_cbs/kopachivsjka_siljsjka_biblioteka/istorichna_dovidka/
36. <http://tristana073.livejournal.com/30311.html>
37. <http://meriaonline.com.ua/zone-Volyn/c.%20Копачівка/m/1/lang/2>
38. http://archive-org.com/page/4397508/2014-08-13/https://www.sggee.org/research/parishes/parish_histories/VolhyniaDiocese/RoshischtscheParish
<http://db.yadvashem.org/names/nameDetails.html?itemId=3576397&language=en>

Фото взято з ресурсів:

- http://www.rozhyshe-crb.edukit.volyn.ua/filii_cbs/kopachivsjka_siljsjka_biblioteka/istorichna_dovidka/ — сайт центральної бібліотеки міста Рожища
- <http://www.wolyn.ovh.org> — польський історичний сайт про Волинь